расписана.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

1925 чылдан үдезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1973 чыл. ЯНВАРЬ 18 ЧЕТВЕРГ № 15 (9091). Өртээ 2 көп.

1973: ТОСКУ БЕШ ЧЫЛДЫҢ ШИИТПИРЛИГ ЧЫЛЫ

ЧАРЫШТЫҢ ТҮННЕЛИН ҮНДҮРГЕН

БАЙ-ХААК .(Телефон-биле). 1972 чылдың дөртү кварталының социалистиг чарыжының түннелдерин СЭКП Таңды райкомунуң бюрозу болгаш райкүүском чугаалажып көргеш, чарыштың тиилекчилерин илереткен.

Колхозтардан болгаш совхозтардан «Революцияның чалбыыжы» колхоз көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле эки көргүзүгү чедип алган. 1971 чылга деңнээрге малдың өлүп, хораары эвзжзын. Малдың бүгү үүзүн аайы-биле төл алырының планын күүсеткен. Ынчангаш колхозту социалистиг чарыштың тиилекчизи деп санааш, СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомнуң шилчиир Кызыл тугун хевзэр арттырарын шиитпирлээн болгаш районнуң Күш-ажылчы алдарның тугун бо ажыл-агыйга турасчаадып көдүрген.

Тудуг, транспорт, харылзаа, амыдырал хандырылга организацияларындан «Тыва кобальт» комбинат эки көргүзүглерлиг болган. Продукция сайгарарының планын 103,8 хуу күүсеткен. 1971 чылга деңнээрге продукция сайгарарының даалгазын дыка ажырган.

Садыг коллективтеринден Таңды райпозу бүгү көргүзүглер талазы-биле планын ажыр күүсеткеш, чарышка шылгараан.

Школалардан Владимировка ортумак школазы өскелерден өредилге-кижизидилге ажылының деңнелин бедитиенин демдеглээн.

Социалистиг чарышка бирги черни алган «Тыва кобальт» комбинатка, Таңды райпозунга, Владимировка ортумак школазынга СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомнуң шилчиир Кызыл туктарын тыпсырын шиитпирлээн.

ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Элегес» совхозтар, № 585 механолонна, Элегес, Кур чер ортумак школалар болгаш өскелер-даа эки көргүзүглерни юбилейлиг чылда чедип алганын демдеглээн.

С. ООРЖАК.

СЭКП райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи.

Сарыг-Септе № 958 көжүп чоруур механизастаттынган колонианың чолаачызы Борис Жибинов эрткен юбилейлиг чылда тергиин эки ажылдаш, эш-өөрүнүң хүндүткелин чаалап алган. Ооң мурнакчы күш-ажылының үндезини — быжыг чурум-сагылгазында, техниканы эки билиринде, башкарып турар автомашиназынга камныг болуп, ооң ажаалдазын чогуур үеэнде кылып турарында. Жибинов даалгазын график ёзугаар чогуур үеэнде күүседип, тудуг материалдарын ырак суурларда ажылдап турар өөрүнге чогуур үеэнде чедирип турар.

Эрес-шудургу ажылы дээш мурнакчы чолаачы үргүлүү шаңнал-макталды ап келген.

— Чаа чылда эрткен чылдан артык ажылдаар деп сорулгалыг мен, ону чедип алыры мээң бодумдан хамааржыр—деп ол чугаалап турар.

ЧУРУКТА: Чолаачы Борис ЖИБИНОВ.
А. СОКУРОВТУҢ фотозу.

ЧУРТТУҢ ЧӨӨН ДЕВИСКЭЭРЛЕРИНДЕН ЭЛБЕК ДҮЖҮТТҮ АЛЫР

РСФСР-ниң чөөн девискээрлериниң көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының агрономия чөвүлел хуралы

Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң чер ажылдыглары чурттуң көдээ ажыл-агыйын улам хөгжүдериге боттарының улуг-хуузун кинрер дээш, тараажыларның, малчыннарның. Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынче быжыг шиитпирлин-биле киришкен. Чурттуң эң улуг тараалаң девискээриниң колхоз, совхозтары ам беш чылдың үшкү, шиитпирлиг чылын көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң бүгү адырларынга бүдүрүшкүнү оранчок улгаттырарының чылы болдурар арганы бээр кылдыр ажыглаттынар чаа-чаа курлавырларны тып турар.

Чурттуң чөөн девискээрлериниң тараажыларының ажыл-ижин ССРЭ-ниң 50 чыл оюнуң дугайында илеткелинге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң бедин-биле үнелээни кижилерни сорук кинрериниң, энтузиазмның күүлүг үндезини бооп турар.

Кандаашкынныг эрткен чылын тараа дээш чиик эвес тулчуушкунуң дугайын Л. И. Брежнев чугаалааш, чаагай дүжүт өстүрүп үндүрген. Казахстанның, Сибирьниң болгаш Уралдың хөй-хөй областарының ажыл-ишчилериниң үлүг-хуузунга онза харыысалга онаашкан деп демдеглээн. Аңаа хенертен соой бергениниң болгаш хар чаапканының уламындан дүжүт оскүндуруп болур апарган. Ынчангаш дүжүттү эң шалыпкын ажаап алырын хандырары чугула турган. «Чаңгыс шакта-даа саадавас, бичин-даа чидириг болдурбас!» — деп кыйгырыглыг шимчээшкин чурттуң чөөн девискээрлериниң көдээ ажыл-ишчилериниң ортузунга тыптып келген.

Тараа дээш ёзулуг тулчуушкун калбарган. Ындыг толээде сибирьжилер, уралчылар, Казахстанның ажылчы чону адын сыкшаан, чурттуң идегел, бүзүрелин шынзыткан. Олар чаагай дүжүттү өстүргеш, дүжүт ажаап алырынга шудургу ажылдаан. Казахстанның көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери Төрээн чуртка 17 миллион тонна, тодаргайлаарга, миллиард ажыг пуд тарааны берген. Сибирьнин, Уралдың тараажылары күрүне шыгжамырынга барык 17 миллион тонна, ынчаарга үүгле Алтай край безин 5 миллион ажыг тонна тарааны уруп берген.

Чурттуң тараа курлавырларынга чөөн талакы девискээрлериниң тараажыларының улуг үлүг-хууну киргениге совет кижилер ооруп четтиргенин илергейлеп турар. Ол черниң ажыглалга шингээдип алдынган кур черлеринде богун 1973 чылдың дүжүду дээш демисел калбарып турар.

РСФСР-ниң чөөн талакы девискээрлериниң колхоз, совхозтарынга тарааны бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын улам көвүдериниң, мал ажылының чем-суурун быжыглаарының айтыырларын агропоминиың регионалдыг чөвүлел хуралында чугаалажып турар. Чөвүлел хурал Новосибирскиге январь 16-да ажыттынган.

Ону РСФСР-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозу, РСФСР-ниң Совхозтар министерствозу, Көдээ ажыл-агый эртемнериниң В. И. Ленин аттыг бүгү-эвилел академиязы чыылдырган. Барыын-Сибирь, Чөөн Сибирь, Ыраккы Чөөн чүктүң экономиктиг районнарының, Курган болгаш Челябинск областарының, колхоз, совхозтарынга тарааны болгаш мал чемнерин бүдүрерин улам көвүдедир хемчеглер дугайында Көдээ ажыл-агый эртемнериниң Ленин аттыг бүгү-эвилел академиязының сибирь салбырының Президиумунуң даргазы, ук академияның академиги **И. И. Синягин** илеткел кылган.

Бистиң улузувус улуг тулчуушкунга — тараа дээш тулчуушкунга тиилеп үнген деп, 1972 чылдың түннелдерин таймылбырлааш, И. И. Синягин демдеглээн. 1972 чылда хар чок, аажок соок кыш эрткен соонда улуг-улуг девискээрлерге көстүп корбээн кандаашкын пептерээн болгай. Сибирь биле Уралга чайын агаар-бойдустуң байдалы үнүштериниң арай оожум-даа бол, эки үнеринге таарымчалыг болган болза-даа, тараажыларга күс аажок берге байдалдыг болган. Тарааның быжар байдалын чаъс, доштаар үүгле оранчок бергедеткен эвес, харын өстүрүп алган дүжүттү ажаап алырынче шынап-ла маадыр күжениишкиннерни салыры негеттинген.

Тускай эртемнигле болгаш механизаторлар чогаадыкчы инициативазын, тывынгыр чоруун көргүскен. Ушкан тараа ажаап алыр, жаткаларлың, комбайнларның, автотранспорттуң, тараа кургадыр дериглериниң ажылдаарының бүдүрүкчүлүүн бедидер хөй-хөй дериглерни ажыглаары саналдаттынган. Дүжүт ажаап алышкынныга ажылды организастаарының улам сайзырааңгай аргалары хөй-хөй черлерге ажыглаттынган. Социалистиг чарыш аажок делгереңгейи-биле калбарган, ооң чонга сураглыг болгаш дээштит болуру хандырынган.

СЭКП ТК болгаш Совет чазак Сибирь биле Уралдың тараажыларынга бүгү талалыг, улуг дузаламчыны көргүскен. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң ол черлерге чорааны, тараажылар, механизаторлар, специалистер, эртемденнер-биле үүреттиң ханызындан чугаалашкан, ооң берген сүмелери мобилизажы улуг ужурдуулалыг болган.

Ынчангаш, ол дузаламчының, колхозчуларның болгаш совхозтар ажылчыннарының эрес-маадырлыг күш-ажылының, тараа дээш демиселлге үлетпүрүүң база улус ажыл-агыйының еске-даа адырларының ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының улуг дузаны көргүскениниң ачызында бистиң чурттуң көдээ ажыл-агыйы 1972 чылда таварышкан берге шылгалданы алдарлыы-биле ажып эткен.

Эрткен чылдаазы ышкаш, атаар-бойдус талазы-биле ындыг берге байдал турда, бешин, бистиң чуртувус 168 миллион тонна тарааны алганы көдээ ажыл-агыйның материал-техниктиг баазазының аажок өскени-биле, чер ажылының культуразының деңнелиниң бедээни-биле тайылбырлаттынар. Көдээ ажыл-агый продукциязының инитя хемчээли база эрткен беш чылдың чылда ортумак көргүзүглериндеп ашкан.

Бо хөрекке бистиң үлүүвүс база бар болган деп, көдээ ажыл-агыйның мында чыгын келген ажылдакчылары чорааарал-биле чугаалап болур бис. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Леонид Ильич Брежневтиң ССРЭ-ниң 50 чылының дугайында илеткелинге бистиң күш-ажылывысты бедин-биле үнелээнинге өөрүп четтирип турар бис, бистиң кижилеривистиң эң дээрелериниң ажылын бедик шаңналдар-биле демдеглээнинге өөрүп турар бис. Ооң-биле кады ол болаа биске хөй чүүлдерни хүлээндирип турар дээраан болгаш турар бис.

Сөөлгү он чылда Барыын Сибирьниң көдээ ажыл-агыйының инитя продукциязы 20 хуу өскен, Чөөн Сибирьге — 36 хуу, а Ыраккы Чөөн чүкке — харын-даа 66 хуу өскен. Ынчалза-даа чамдык элээн улуг районнарда көдээ ажыл-агый продуктуларын негеттинин турарындан эвээшти бүдүрүп турарынга канчаа сеткил ханар бис. Россия Федерациязының чөөн талакы районнары аъш-чем талазы-биле боттарының хереглелин үүгле хандыртынып ап шыдаар эвес, харын база инити-эвилелдиң хереглелинге көдээ ажыл-агый продукциязын хөй-биле бээр ролюн бедиделинге, эргежок чугула бүгү үүлдер бар. Чогум-на ооң ужурунда бо беш чылдың чылдарында чөөн талакы районнарга көдээ ажыл-агый продукциязының немелде өзүлдези республикада ортумак хемчээлинге бодаарга улам бедик темпилиг болур ужурлуг.

Бистиң мурнувуста турар сорулгаларны күүседиринге беш чылдың шиитпирлиг бо чылында ажылдарның түннелдери улуг ужур-дузалыг болур. Мооң ужурунда РСФСР-ниң чөөн талакы районнарының көдээ ажыл-агый ажылдакчылары Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжын калбартыр дугайында Кубаньның чер ажылдакчыларының эгезээшкинин үүлдүгүүнүн көрбүшаан, 1973 чылда боттарының хүлээлгелерин болгаш оларны күүседиринің оруктарын улуг кичээнгей-биле болгаш сагыш салыышкыны-биле чугаалажын көрүп турар. Олар болза үүгле эрткен чылдың түннелдерин эвес, харын база агротехника талазы-биле бо чылын ажыглаан болур онаа үүлдерни база барымдаалап турарлар.

Чижээ, бедик дүжүттү алырының эң чугула негелдези ол-шыкты мооннээрин болгаш бок үнүштер-биле демисежири болуп турар. Алтай крайга күстен эгелээш-ле черни хаттың болгаш сугнуң үрээриден камгалаар талазы-биле хемчеглер алырынче, ооң иштинде хөрүүнүң кырында кадыя аңдара кагбайн чарыш алырынче улуг кичээнгейни сала берген. Крайда дүжүт шөлдеринче 4 миллион тонна ажыг органактиг чемишчидилгени шагда-ла төккен, чажар шыварын чедир хынаан эргежок чугула хемчээлдиг үрезинни уруп алган. Техника белеткели, кадрлар өөредири кидин чорун турар. Ынчалза-даа чамдык крайларда болгаш областарда байдал ындыг эвес болуп турар.

Техниканы чогуур ейүзде болгаш шыварлыг кылдыр септээр, четпейн турар үрезиннерни тыптынар, оларны чажар кондициязынга чедир белеткээр, чемишчидилгени белеткээр болгаш соёртүп төгер талазы-биле область, край, район, колхоз болгаш совхоз бүрүүнүге бүгү хемчеглерни алыры эргежок чугула. Тарылга шөлдериниң структуразын ылавылаар, тараа бүдүреринің айыттынган көргүүглерин чугаа чокка күүседирин хандырын турар оске-даа хемчеглерни планнаар херек. Ол чорук чөөн талакы районнарның-даа, чурттуң инити хемчээлиниң-даа талазы-биле ,үүгле аъш-чем эвес, харын мал чеминиң балансынын улуу-биле быжыглаар арганы бээр.

Ооң ыдай илеткелчи болза мал кыштагладыышкынының талазы-биле ажыл-агыйларының бирги чергениң сорулгаларынга доктааган. Агаар-бойдустуң байдалы таарымча чок болган-даа бол, Барыын-Сибирь экономиктиг районнуң колхозтары болгаш совхозтары эрткен чылдан хөй сигенни, сенажты, сиген далганын белеткеп алган. Ол районнуң ажыл-агыйлары эрткен чылдыынга бодаарга үүгле силосту 2 миллион тоннага эвээшти белеткээн. Сорулга болза мал чемнерин чөп ажыглаарын организастаары, ынчангаш малдың продуктуларын улам ыдай бедидери болур.

Барыын Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң чамдык экономиктиг районнарының ажыл-агыйларында элээн берге байдал турун келген. Мал ажылында бүгү чемнерни, ылаңгыя бөдүүн чемнерни чөп ажыглаар талазы-биле оларга бүгү хемчеглерни алган турар ужурлуг. Бөдүүн чемнерни термохимиктиг арга-биле баш бурунгаар белеткеп, ажылдап кылыры ооң хоолулуун ийи катап бедидер арганы бээр. Чер-черден медээлерни ёзугаар алырга, амгы үеде совхозтарда мыйыстыг бода малдың 23065 фермазында мал чемнери белеткээр цехтер ажылдап турар, оларга бүгү саванның 80 чедир хуузун хоолулут ажылдап кылып болур. Ынчалза-даа ол айтырыгны чамдык черлерде чугулага көрбейн турар үүл бар.

Концентраттыг чемнерни комбикормнар кылдыр таарыштырып алыр, белоктуг, витаминиг болгаш минералдыг немелделер-биле оларны хоолулут кылдыр белеткээш малга бээринче онза кичээнгейни салган турар ужурлуг. Малдарның, ылаңгыя төрүүр малдарның продуктулуун кудулатпас болгаш өлүп хораарын болдурбас херек. Көдээ ажыл-агый культураларының бедик дүжүткүр болурун хандырар талазы-биле 1973 чылда ажылдан кылып турар хемчеглерге мал ажылының чем суурун быжыглаар талазы-биле хемчеглер база көрдүгеп турар ужурлуг.

Тараа болгаш мал чемнери бүдүрери бо чылын-на элээн хөй-биле өскен турарын чедип алыр төлээде, кандыг курлавырларны ажыглап болур болгаш ажыглаар ужурлуг бис? Амдан эгелээш-ле ажыл-агый бүрүүнүге көдээ ажыл-агый культураларының белеткеттинин турар хевирлериниң болгаш сорттарының кайы хире ажыктының ажыл-агый бүрүүнүге ылавылаан тодарадыр болгаш аңаа үндезилээш, тарылга шөлдериниң структуразын ылавылаар херек. Маңаа тараа шөлүүнүң структуразын сайзырадырынче онза кичээнгейни салган турар. Тус-тус тараа культураларының дүжүткүрүүн аажок ылгалдыг болуп турарыы-биле болгаш чер ажылының культуразын бедидериниге оларның аңгы-аңгы салдарлыг болуп турары-биле ол ажылды чорудары эргежок чугула болуп турар.

Бо талазы-биле мындыг чижекти көргүзүп болур. Курсортучастоктарның медээлерин ёзугаар алырга, Барыын-

(Уланчызы 3-кү арында).

Даштыкы херектер министрлерин Л. И. Брежневтиң хүлээп алганы

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев январь 16-да Кремльге Болгария Улус Республиканың даштыкы херектер министри П. Младеновту, Венгр Улус Республиканың Я. Петерни, Герман Демократтыг Республиканың О. Винцерни, Польша Улус Республиканың С. Ольшовскийни, Румынияның Социалистиг Республиказының Д. Маковскуну, Чехословак Социалистиг Республиканың Б. Хнеупекти хүлээп алган.

Л. И. Брежнев биле министрлериниң аразынга социалистиг чурттарның дөлегей ареазынга кады ажылдажылгазын улам хөгжүдериниң, ооң иштинде тайбыгны болгаш Европага айыл чок чорукту быжыглаарының айтырыгларының талазы-биле чылыг найыралдыг беседа болган.

Беседага СЭКП ТК-ның секретары К. Ф. Катушев болгаш ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко киришкен.

(СЭТА).

Даштыкы херектер министрлериниң чөвүлел хуралы

Январь 15—16 хүнүнде Москвага Болгария Улус Республиканың, Венгр Улус Республиканың, Герман Демократтыг Республиканың, Польша Улус Республиканың, Румынияның Социалистиг Республиказының, Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң болгаш Чехословак Социалистиг Республиканың даштыкы херектер министрлериниң Чөвүлел хуралы боолу эрткен.

Чаңгыс эп-сеткилдиг болгаш найыралдыг байдалга болуп эрткен ол чөвүлел хуралга Европага айыл чок чорукка болгаш сонуургалдыг күрүнелер аразынга саналонал солчур ужурлуг базымнарга хамаарышкан айтырыгларны чугаалашкан.

Мелиораторлар чыыжы

Кызылга Тываның суггатчыларының, мелиораторларының, суггарылга системаларының болгаш «Тыва суг тудуг» трезиниң тудугжуларының партия-ажыл-агый активи болуп эрткен. Юбилейлиг чылда «Тыва суг тудуг» трезиниң тудугжуларының кылып чоруткан ажылдарының дугайында илеткелди ук трестиң кол инженери **Н. А. Жоголь** кылган.

Суггарылга системаларының эргелелиниң эрткен чылда кылып чоруткан ажылдарының болгаш амгы үеде оларның мурнуда туруп турар сорулгаларның дугайында илеткелди суг ажыл-агый болгаш мелиорация министриниң оралакчызы **Н. Я. Трусов** кылган. Юбилейлиг 1972 чылдың бедик дүжүдүн өстүрериниге суггаттыг черлерни ажыглаары 'улуг ужур-дузалыг болган деп илеткелчи демдеглээн, чамдык суггатчы бригадалар, звеноолар чаагай дүжүттү өстүрүп шыдаанын айыткан. Чижээ, «Барлык» совхозта М. Сүмбүр-оолга удурткан звено 156 га черниң бир газынга онааштыр 16 центнер, ол-ла совхозта Х. Шыдыр-оолдуң звеноозу 293 га шөлдүң бир газынга онааштыр 20 центнер тараа культураларын алыр аргалыг болган. Илеткелчи ооң ыдай суггаттыг черлерни ажыглаарында, ооң техниктиг ажаалдазында бар четпестерге доктаган болгаш бо чылдың чаагай дүжүдүн өстүрериниге суггарылга системаларының эргелелериниң мурнунда турган сорулгаларны айыткан.

Активке кылган илеткелдериниң талазы-биле КМК-ларның начальниктери **Е. Т. Дмитриев, П. М. Резников, В. С. Постников,** Тес-Хемниң болгаш Кызылдың чөөн талакы суггарылга системаларының начальниктери **П. В. Лузьянин** биле **Н. М. Ваняшин,** «Тыва суг тудуг» трезиниң тудугмонтаж эргелелиниң кол инженери **А. А. Шамрин,** суг ажыл-агый болгаш мелиорация министри **М. Б. Достакоол,** СЭКП Тыва обкомунуң көдээ ажыл-агый килдизиниң эргелекчизи **М. Е. Абрамов** олар санал бергеннер.

Хуралдың киржикчилери 1973 чылда Тываның мелиораторларының мурнунда турган сорулгаларның талазы-биле социалистиг хүлээлгелерни чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

Бистиң корр.

Эш А. Н. Косыгин Уфада

УФА. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш А. Н. Косыгин январь 16-да Уфада чедип келген.

СЭКП-ниң Башкир обкомунун бирги секретары М. З. Шакиров, Башкир АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ф. В. Султанов, Башкир АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы З. Ш. Акназаров, а ол ышкаш Нефть үлетпүрүүнүң министри В. Д. Шашин олар ону аэродромга уткуп алганнар.

Украин суурларда заводтар

Крым областың Фотаны суурунда комбикорм (мал чемни кылыр) заводун ажыглалда киргген. Ол бүдүрүлге черин ук черниң колхозтарының хөренгизи-биле тудуп турган.

Крымдан-даа өске черлерде мал чемни белеткеп, кылыр ындыг заводтарын көстүп келгилээнин СЭТА-ның корреспондентизинге «Укрмежколхозстройнуң» республика каттыжыышкынына дыңнаткан. Украинаның колхозтары беш чылдың иинги чылында боттарының акша-хөренгизи-биле 48 бүдүрүлге черин тудуп алган. «Сельхозтехниканың» район каттыжыышкынары болгаш шефтеп турар бүдүрүлге черлери ажыл-агыйларга дериг-хереклерни эптеп, эдиктир ажылдадырынга дузалап турар.

СЭТА-НЫҢ ДЫҢНАДЫЫ

Совет автоматтыг станция „Луна-21“ Каан далайда, „Луноход-2“ шинчилелдер программазын күүседип кирипкен

1973 чылдың январь 16-да Москванын-биле 01 шак 35 минута турда, автоматтыг станция «Луна-21» айның кырында Лемонье девискээринде Каан далайның чөөн талазында барып оожум хонуткан. Ооң хонган чери эртемге улуг сонуургалдыг бооп турар курган девискээриниң мырыңай чанында.

Станция ай кырында боду чоруур автоматтыг аппарат «Луноход-2»-ни чедирген болгаш ол «Луноход-1» аппараттың. Чаъстыг далайга ай кырын шинчилээни ышкаш ажылды уламчылаар. «Луноход-2»-ниң деңнээ — 840 килограмм.

Ужудуушкун программазын ёзугаар январь 13-те болгаш 14-те ай чоогунуң орбитазының таарыштырылгазын кылган болгаш «Луна-21» станция ай кырынга эң чоок 16 километр бедик ушпушаан, эллипстиг орбитаже шилчээн.

Тускай. хондурар кезектиң дузазы-биле айның кылымал эдеринчизин орбитадан дүжүрерин болгаш автоматтыг станция «Луна-21»-ниң хондуруушкунун чедишкиннинг кылган.

Станция хонган, луноходтуң иштинде системаларының байдалын хынаан болгаш, телевизия херексели-биле долгандыр девискээрлерни көрген соонда, январь 16-да, 04 шак 14 минутада боду чоруур аппарат чада дамчыштыр ай кырынче дүшкен.

Ооң ай кырынга шимчээшкининиң үеэнде аппараттың хеделир кезектерни болгаш башкарылга системаларын хынаан, хонуушкун кезээнин болгаш ай кырының телевизиялыг дүрзү-хевирлерин алган.

Луноходта болгаш хондурар-кезекте ССРЭ-ниң Күрүне тугун, В. И. Ленинниң чуруун сиилбээн, Совет Эвилелиниң сулде демдээн чураан болгаш «ССРЭ-ниң 50 чылы» деп бижээн вымпелдер бар.

Боду чоруур аппараттың ай кырынга шинчилелдер чорудар болгаш шимчээшкинин башкарар төлээде, ол эртем аппаратуразы-биле, башкарылга системазы-биле радио болгаш телевизия харылзаазы-биле хандыртынган.

Космос делгемин тайбың сорулгаларга шинчилээринге болгаш ажыглаарынга кады ажылдажылга дугайында совет-француз дугуржулганы ёзугаар француз тускай эртемнигленің кылып тургусканы айның аазерлиг шинчилээшкинин үргүлчүлээр бу-лунналыг хереледиргикчини «Луноход-2» эптеп тургускан.

Боду чоруур аппараттың ажылдаарын ырак космос харылзаазының төвүдеп башкарып турар. Аппарат-биле харылзаа тергиин эки. Телеметрлиг медээлерниң түннелдерин ёзугаар алырга, луноходтуң бүгү системалары чугумчалыг ажылдап турар.

Январь 18-тиң хүнүнде «Луноход-2» шимчээшкин чок турар. Энергия хандырылгазын химиктиг арга-биле долдурганының соонда боду чоруур аппарат хүн батареяларының дузазы-биле айыттынган программаны күүседирин үргүлчүлээр.

Башкарылга-саналга төвү кээп турар медээлерни ажылдап кылып турар. Автоматтыг аппараттар дузазы-биле айны шинчилээриниң совет программазы ынчаар чедишкиннинг үргүлчүлеп турар.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАРНЫҢ СЫЛДЫЗЫ ДЭЭШ

Амгы үениң тудугларын машина-техниканың дузазы чокка кылырын бодаары-даа берге. Каът-каът бажыннар тудуунга краннарны, чер ажылдарынга экскаваторларны, бульдозерлерни, скреперлерни, дүнзаалаашкынга янзы-бүрү компрессорларны тудугжулар, монтажниктер ажыглап турар. Оларның дузазы-биле аар ажыл чиигээр, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедиир деп чүве билдингир.

Эрткен юбилейлиг чылда «Тыва тудуг» трестиң элээн каш организациялары тудугмонтаж ажылдарының чыл программазын ажыр күүсеткен, а трест ажылдың хемчээлин 1971 чылдың деннелинден 8,3 хуу улгаттырган. Ол чедиишкинде тудугжу механизаторларның үлүү база кирип турар.

Главкрасноярск стройда «Строймеханизация» трезиниң № 14 механизация эргелелиниң коллективи чыл, квартал, ай планнарын үргүлчү ажыр күүседип, чагыкчыларның — тудугжуларның дааскан ажылхерээн чогуур хуусаазында кылыр дээш күзениишкиннг ажылдап турар. Эрткен чылын эргелел нитизи-биле 1 млн. 885 муң рубльдин ажылдарын кылып, планны ажыр күүсеткен. Техниканың ажыглалының коэффициентизин улгатырганы, оон уламындан күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткени план күүселдезинге улуг салдарны чедирип турар.

Техниканың ажыглалын экижитпишаан, күш-ажылды организастаарын, ылангыя ажыл телевирин сайзырангайжылар хемчеглерни ап турар. Ол чорук даандырган ажыл-херек дээш харысалганы бедиринге, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң темпилерин дүргедириңге улуг салдарны чедирер. Эрткен чылын эргелел күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 1971 чылда чедип алган деннелден 6 хуу улгаттырган. Аккорд-шанналдыг ажыл төлевиринче ажылчыннарның элээн кезиин хаара туткан. Темп, шынар, хуусаа дээш материалдыг деткимчени ажылдакчыларга көргүзүп турар. Эрткен чылын эргелел шалың фондузундан 24 муң ажыг рубльди камнап алган чорук — күш-ажылды, бүдүрүлге чорудулгазын интенсификастаарынче кичээнгей салдының турарының херечизи.

№ 14 механизация эргелелинде партия, профэвилел организациялары социалистиг чарышты үре-түннелдиг болдурар, мурнакчы дуржулганы нептередир талазы-биле элээн чедиишкинниг ажылдап турар. Эргелелдің беш участогу шуптузу коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп бедик ат дээш чаржып турар. Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары атты алган ажыл-ишчилериң ук атка төлептинин, ону бадыткап турарын база кичээнгейге ап, ажылга, амыдырал-чуртталгага ак сеткилдиг кижилерге ындыг хүндүткелди көргүзүп турар.

> • №14 механизация эргелелиниң коллективи эрткен чылын 1 млн. 885 муң рубльдің ажылдарын кылган.
>
> • Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 1971 чылда чедип алган деннелинден 6 хуу улгаттырган.

Ай санында күш-ажылчы алдарның Кызыл тугун чарыштыр тиилекчилериңе алдаржыдын тыпсын турар. Ол дээш участоктар аразында демисел чидиг: ажылдың бүгү талазын көрүп, түннелди үилүүп турар. Күш-ажылчы алдарның кызыл сылдызын Ак-Довуракта участоктуң механизаторларын алдаржыдып каш удаа кывыскан.

Түс-түс мергежилдер аайы-биле чарышты база организастаан. Оон тиилекчилериңе эң дээре механизатор деп атты тыпсып турар. «Строймеханизация» трестиң эн дээре механизаторларының шынзылгазын Тывадан экскаватор машинизи Г. Бородин, бульдозер башкарыкчызы Г. Дупляков алган. Олар күш-ажылга кызымак, нормазын үргүлчү ажыр күүседип турарлар.

Олардан ангыда, экскаваторщик А. Соловьев, суургалыг кран башкарыкчылары И. Фролов, Ю. Никитин, автокрановщиктер В. Сладков, Н. Миронов хүн, ай планнарын үргүлчү ажыр күүседип келгининден үени мурнап, бо чылдың апрель-май айларының үлүүнге кириштир ажылдап турар.

1973 чылда улус ажылгагый планнарын хуусаа бетинде күүседир дээш Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга кириштишаан № 14 механизация эргелелиниң коллективи ажылда бар күрлавырларның ажыглалын экижиткеш, эрткен чылын чедип алган чедиишкиннерин быжыглап, бүгү көргүзүглерни улам бедиринин хүлээлгелерин алган. Тудуг техниказын, механизмнерни улам ажыктыг ажыглаар дээш оларның эдилелин, баш бурунгаар септелгезин, техниктиг хайгааралын экижидип, үе-шагны камнап алырынга үлүүн кириштирери чүүл.

Ажыл-чорудулганы башкарарын сайзырангайжыдып, экономиктиг идиг бериишкининиң системазын чөп ажыглап турган ажылчыннарның ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузуп, ажылчыннар солчулгазын эвээжедири — эргелелдің кол сорулгаларының бирээзи болуп турар.

Н. ВАНЬКОВ.

ТУСКАЙ ЭРТЕМНИГЛЕРНИҢ РОЛЮН БЕДИДЕР

«Колхоз болгаш совхоз бүдүрүлгезин хөгжүдериңе тускай эртемниглериң ролюн бедидер талазы-биле СЭКП-ниң Алтай крайкомунуң ажылының дугайында» айтырыгны СЭКП Төп Комитеди эрткен чылдың июль айда чугаалажып көрген. СЭКП ТК-га бо айтырыгны чугаалажып көргени таварылга эвес. Хүн келген тудум-па тускай эртемниглериң алдар- хүндүзү, а оонбиле кады харысалгазы улам бедип орар. Бүдүрүлгениң технологизын сайзырангайжыдарынга, эртемниң болгаш мурнакчы дуржулганың чедиишкиннерин нептерегейжидериңе агровомнар, зоотехниктер, ветеринарлар ботарының күжүн болгаш билиин харам чокка үндүрүп турарлар.

Тускай эртемниглериң ролюн болгаш харысалгазын бедидер дугайында айтырыгны чоокку эрткен хүннерде «Тиилелге» совхозтуң парткомунуң хуралынга чугаалашкан. «Тиилелге» совхозта ортумак звенонуң 60 хире кижи — партия кежигүнү, 18 кижи — комсомолчу. Ортумак звенонуң тускай эртемниглериниң 80 хуузу тускай ортумак болгаш ниити ортумак эртемниг. Олар салбырларда болгаш фермаларда партия организациязының удуртулгазы-биле СЭКП-ниң XXIV съезиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга идепкейлиг киржип турарлар. Тускай эртемниглериң организакчы күш-ажылының ачызында совхоз тоску бешчыл планының ийиги чылында күүрүсге эт, сүт, дүк болгаш тараа садар планнарын ажыр күүсеткен. Ылаңгыя 6,6 муң тонна тарааны, 1590 центнер сүттү совхозтуң пландан ажыр дужаганы дээрге, бүгү тускай эртемниглериң чоруткан улуг ажылының түннели-дир.

Совхозта партия организациязы бүдүрүлгениң сорулгаларын шиитпирлээриңе тускай эртемниглерге эргежок чугула дузаны көргүзүп, оларның чогаадыкчы эгелешкиннерин деткип, көдээге ажылиштиң организакчылары, эртемниң болгаш дуржулганың нептередикчилери болур харысалгазын бедидип турар. Оон уламыдан салбыр агроному Хертек Кара-оол, бригадир Василий Янчат ышкаш ажылынга кызымак, идепкейлиг тускай эртемниглер бар болуп турар.

Совхозтуң парткому «Колхоз болгаш совхоз бүдүрүлгезин хөгжүдериңе тускай эртемниглериңе ролюн бедидер талазы-биле СЭКП-ниң Алтай крайкомунуң ажылының дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалынга хамаарыштыр бо чугула айтырыгны ажыл-агый чылының, эгезинде, көдээниң мал болгаш чер ажылының ишчилери Бүгү-эвилелдің социалистиг чарыжынга калбаабиле киржип турар үеде, чугаалашканы таарымчалыг. Чүге дээрге, ук хуралга эвээш эвес четпестер илереттинген болгаш оларны чайладырының оруктары төлевилеттингеп, тускай эртемниглериңе харысалгазын бедиткен. Ынчалза-даа совхоз директору Андрей Андреевич Моргуннуң барык-ла бир шак дургузунда номчаан илеткелиниң хөй кезиин чыл отчёду эөлээш, ында тускай эртемниглериңе ролюнуң база харысалгазының дугайында тодаргай үүлдер эвээш болган.

Тускай эртемниглер дугайын чугаалашканда, оларның ажыл-ижин ыыттавайн барып болбазы чөп. Ынчалза-даа чедишкиннер кымның ачызында, кандыг ажылдың түннелинде чедип алдынганың болгаш четпестериңе чүге, кымның буруузу-биле тыштып келгенин демги отчёт-биле холбаары чугула турган ийик. Тускай эртемниглериңе амыдырал хандырылгазының дугайында чугааның хуралга дыңналбааны, база эдлеп. Ол хирезинде совхозтуң чамдык тускай эртемниглериниң ажылдаар өрээли-даа, чурттаар бажыңы-даа чок болуп турар.

Мал бажы сөөлгү чылдарда эвээжеп, мал продуктуларының бот-үнезиниң улгадып турарын хуралдың киржикчилери чугаалап турганвар. Чижээ, төрүүр чүс хойга онаштыр совхозтуң алган хураганы 1970 чылда — 92, 1971 чылда — 87, 1972 чылда — 69 болган. Эрткен чылын төрүүр чүс инекке онаштыр доруктурган бызааның саны чүгле 46. Мыйыстыг бода малдың бир центнер немелде деңзизиниң бот-үнези 1970 чылда — 106,1 рубль турганындан 1972 чылда 137 рубль чедир өскен. Бо фактылар болза малдың уксаажыдылгазын экижидиринче, тарып бооздылганы ажыглаарынче, чемгерилгеже, ажаалдаже болгаш механизацияже чедир сагыш салдынмайн турарының херечизидир. Совхозта мал ажылының тускай эртемниглерин ол даап шүүгүмчүлээни чөптүт.

Мал чеми бүдүрериниң мурнакчы технологизын болгаш мал чеми болбаазырадырының аргаларын совхозта мал ажылының тускай эртемнитлери, агрономнар шоолуг ажыглавайн, мал чемин өске черлерден садып алырынга улуг чарыдалдарны үндүрүп турар. Мал ажылының продукциязының бот-үнезиниң аартап турар ужуру ында.

Малдың кажаа-хораазы чүгле чылыг эвес, а арыг-силиг, чогуур үезинде дезинфекциялаттынган болгаш малды кадык тургузарынга таарымчалыг болур ужурлуг. Совхозта ветеринария ажылдакчылары бо хемчеглерни албаанындан мал аарын өлүр таварылгалар ховар эвес. Оон кандыг түннелди үндүрүгнин мал ажылының тускай эртемниглериндаа, илеткелчи-даа хуралга ыыттаваан.

Эрткен чылын дүжүт багай эвес болган-даа болза, чер ажылында тарылга эөлчептирилгезиниң, чемишчидилгениң, агротехниканың болгаш үрезин ажылының эртемге үндезилеттинген негелдезинге четпейн турарын санал, берген эйтер шыңгыы шүүгүмчүлээннер. Тарылга шөлүүнүң 35—40 хуузу хатка алысхан турда, аңаа удур ажылдың тодаргай планын код агроном Василий Резванов болгаш салбырлар агрономнары чогаатпаан, а бо чазын чажар үрезин, нургулайында, ийнги классты болуп турар. Чер ажылының культуразы ам-даа чаныс, бо талазы-биле хыналданы кошкатканындан агротехниканың хажыдыышкынары бо-ла болгулаар. Чер ажылын хөгжүдериниң сорулгаларын шиитпирлээриңче тускай эртемниглериңе билиин, күжүн болгаш дуржулгазын чедир ажыглавайн турары моон илдең.

Машина-техниканы эдилээриниң эртемге үндезилеттинген системазынче калбаа-биле шилчиири, септелге мастерскияларынга, гараждарга боторуулга-чарылгалыг саналашкынны тургузары, техниканы бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаары чугула. Гараж чедишпес, механизаторларның чамдызының документизи чок, сөөлгү ийи чыл дургузунда ажылга ыырынган чаңгыс-даа механик, гараж эргелекчизи, слесарь тывылбас турда, кол инженер Михаил Пирогов баштаан тускай эртемниглер амдаа шүшпеп ажылдап турарлар.

Амгы үеде бүдүрүлгени чүгле ханы билиглиг, экономика-биле таныш, бүгү-ле чаа үүлдерни пептередип турар тускай эртемниглер удуртуп шыдаар. Олардан негелдени амыдырал үргүлчү-ле бедидип турар. Ындыг болганда, тускай эртемниг кижи бүрүзү өөредилгеден салдыкпас ужурлуг. Ажыл-агыйның удуртукчулары, көдээ Солет, партия, профэвилел болгаш хөй-ниитиниң өске-даа организациялары тускай эртемниглиниң, коллективтиң өзулуг башкарыкчызы, кижизидикчизи болгаш организакчызы кылдыр бодун көргүзүптерінге таарымчалыг байдалды тургузары-биле чергелештир, оларның бүдүрүлгеге хамаарышкан тодаргай айтырыгларны шиитпирлээр эргеге-хүлээлгезин холгаарлаваазы азы өске ажылдар-биле чардыктырбазы чугула. Ажылагыйның чеднишкиниг болуру оон хамаарылгалыг.

Ук хуралга совхозта чер болгаш мал ажылының ажылдакчыларының социалистиг чарыжының негелделерин хүлээп алган. Көдээ ажыл-агыйны хөгжүдериңе тускай эртемниглериңе ролюн көдүреринге ол хуралдың улуг дузалыг болганын демдеглээри чугула.

Ч. КАРА-КҮСКЕ.

ЧЕТПЕСТЕРНИ КАТАПТАВАС

«Чыраа-Бажы» совхоз — Чөөн-Хемчик районда улуг ажыл-агыйларның бирээзи. Оон ажыл-ишчилери юбилейлиг чылда социалистиг чарышка идепкейлиг кириштишаан, кызымак ажылдаан. Күрүнеге эт, сүт, дүк садарының планын күүсеткен. 1972 ажыл-агый чылында кожазы «Большевик» совхозту социалистиг чарышка кыйгыргаш, «Чыраа-Бажы» тиилекчи болган.

Мында партком 5 эге организациялыг, 4 партбөлүктерлиг. Ында 136 коммунистер хаара туттунган. Совхоз бүдүрүлгезиниң чугула адырларында коммунистерни быжыглаан, ынчалза-даа тудуг бригадазында чүгле ийи-ле коммунист бары четпес.

Чыргакы салбыры (партия эге организациязының секретары М. Буян, салбыр эргелекчизи Т. Төгүс) өске салбырлардан дээре ажылдап, парткомнуң, совхоз дирекциязының салбырлар аразынга шилчиир Кызыл тугун чаалап алган.

№ 1 хойжу бригаданың бригадири, СЭКП обкомунуң кежигүнү М. Очур-оол төрүүр 100 хойдан 100 хураганны менди алган. Бир хойдан-на 2,8 кг дуктү кыргаан. Оон бригадазында малчыннар кышка эки белеткенгеш, ону хүр чаагай эрттирип турар.

Шык-Бажы сүт-бараан фермазында Ленин орденниң эдилекчизи К. Хомушку, Т. Кара-Сал, Дөн-Тереште малчыннар С. Ховалыг, С. Доржу, К. Дөнгак, Б. Куулар олар көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге эки көргүзүглерни чедип алган. Совхозтуң мурнакчы хойжулары К. Седен төрүүр чүс хойга онаштыр 107, К. Хоппалдай—105, М. Каваа—103 хураганнарны менди ажаап ап турда, ажылынга чалгаа, харысалга чок, шүшпеп М. Хандыы — 26, М. Аракчаа— 27, С. Дажы-Доржу — 36, М. Дорлук-оол— 42 хураганнарны алганы дыка четпес.

Сөөлгү үш-дөрт чылдарда совхозта малдың баш санын өстүрери болгаш оон продуктулуун база чер ажылының дүжүткүр чоруун бедидери куду деннелдиг болуп келген. Эрткен чылын район ортумаабиле бир гектардан 12 центнер дүжүттү алган турда, бо совхозтуң чүгле 4-ле центнер болган. Күрүнеге 810 тонна тараа садар тургаш, дөнгүп-ле 278 тонна чедиргеп. 1500 тонна концентраттыг мал чемнерин белеткээр тургаш, чүгле 812 тоннаны кылган. Ынчаарга амгы үеде бар үрезиннериниң арыглаашкыны оожум темпилиг чоруп турар. Техника септелгези багай.

Ниитизи-биле совхоз төрүүр 100 баш малга онаштыр 45 бызааны, 62 кулунну, 78 хураганны, төрүүр бир хавандан чүгле 4 хаван оглун алган. Ынчангаш 1760 хураганны, 615 бызааны, 318 хаван оолдарын планга чедир албаан. Оон кол чылдагааны болза, малдың тарып бооздылгазын, сула эдержилгезин, чуулдазын шынар чок чорудуп келгенинде. Малдың чамдык аарыглары бо хүннерге чедир узуткаттынмаан. Малды чидирер, төтчегленг, буданнаар чорук-биле демисел кошкак. Чижээ, инек кадарчызы турган М. Седен 28 инекти, хойжу М. Доржу 33 хойну ис чокка чидирген.

Совхоз бүдүрүлгезинде хөжудаашкыннарның чылдаганнарын коммунистериниң эрткен чылын болган отчёттуг хуралынга долузу-биле анализтеп, партия кежигүннериниң авангардчы ролюн бедидериниң эргежок чугулазын айытқан.

Совхоз бүдүрүлгезинде партийжи удуртулга база даандырган ажыл-херекке чамдык кадрларның харысалгазы кошкак. Партия хуралдарынга хүлээп алган шиитпирлериниң күүселдезин багай контрольдап турган. Оон аңгыда партком хөй-ниити организацияларының ажылын кошкак удуртуп келген ужурунда эш хуузунуң судтары, улусчу дружиналар дыка кошкак ажылдап турар.

1972—1973 чылдарның кышкы үезинде мал продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдедир дээш мал ажылының ажылдакчыларының Бүгү-эвилелдің социалистиг чарыжын калбартыр дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Төвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң доктаалын малчыннар улуг сеткил ханыышкын-биле танышкаш, боттарына бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алганнар.

Ам партком болгаш эге организациялар эрткен чылдың четпестерин катаптавас, социалистиг хүлээлгени херек кырынга күүседири-биле ажыл-ишчилериниң күжүн мобилизастаар дээш организакчы болгаш политиктиг ажылды күштелдирер ужурлуг.

С. ШАГЖЫ.

Чөөн-Хемчик район.

Мээң үлүүм

Төөгүлүг беш чыл планын күүседириниң үшкү чылында тараа болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа продуктуларын бүдүрерин көвүдедири дээш Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга бистің колхозтуң тараажылары идепкейлиг киржип турарлар. Бодум чолаачы болганымда ол улуг шимчээпкинни изин-биле детковишаан үрезин арыглаашкынында идепкейлиг ажылдап тур мен.

Шаңга, ылаңгыя сарай иштинге ыңай-бөөр тараа дажыглаары дег түвектиг ажыл чолаачы кижиге таварышпас ышкаш, Хүнү бадыр ыңай-бөөр эөп, 30—50 метр чораш-ла чүдүрүп азы дүжүрүп турда, бензинниң хораарын канчаар! Узун-узун оруктарга халдып орза деп бодал сагышка бо-ла киргилээр Чолаачыларның шаңга ызырымас ужуру ол.

Эрткен юбилейлиг чылдың баштайгы дүжүдү шаңга кээри-биле-ле, маңаа ажылдаар даалганы алган мен. Оон бөөр та чеже тонна тараа сөөртүм ыйнаан! Чаңгыс машина үрезинни бөзин 3—4 катап дажыыр боор-дур. Херек болганда канчаар, кылыр ашаар. Беш чыл планын күүседириниң шиитпирлиг үезиниң ажыл-ижинге эвээш биче-даа бол үлүүм киирип турарымга чоргаарланмас аргам чок.

Бөгүнге чедир 560 тонна кызыл-тас үрезинин арыглаарынга кириштим. Ам 240 тонна сула үрезинин арыглап эгелединис. Мээң-биле кады Петр Формов, Түлуш Комбулдай, Мария Дъяченко, Галина Белоусова болгаш өске-даа тараажылар идепкейлиг ажылдап турарлар.

Б. ООЛАҢМАЙ,

Бии-Хемде «Хадын» колхозтуң чолаачызы.

Баштайгы күш-ажылчы базымнар

● ТЮМЕНЬ. Областың партия, ажыл-агый активиниң хуралы болган. Оон киржикчилери 1973 чылда социалистиг хүлээлгелерин чугаалашкаш, хүлээп алган. Обласка тоску беш чылдың шиитпирлиг, үшкү чылында Тюменьнин нефть тывыштыг черлериңе эрткен чылдаазындан 23 миллион тонна ажыг—80 миллион тонна нефтини тывар. Чурттуң үлетпүр тептери 19 миллиард кубометрден эвээш эвес бойдус газын база алыр.

● САРАТОВ. Заволжьеге бир неделя дургузунда хар чаан келген. Хар—дүжүт болгай. Ынчангаш шуурганнан турзадда, механизаторлар хар чалдаар агрегаттары-биле ховуларже үнүпкен. Ында чеден ажыг агрегат хүнүүн-не үш муң гектар шөлдүн харын чалдап турар. Өске районнарның тараажылары база харын чалдай берген.

● ЯРОСЛАВЛЬ. Рыбинскиниң комбикорм заводу чаартынган соонда ажылдай берген. Завод бир хүнде-ле 300 тонна комбикормну күш фабрикаларынга бүдүрүп берип турар. Ынча чем 2,5 миллион дагааны бир хондур азыраарынга четчир.

Күш чеминден аңгыда, ол бүдүрүлге чери бызаа, хаван азыраар, балык ажыл-агыйларын хандырар концентраттарны база бүдүрүп турар.

(СЭТА).

МАЛ АЖЫЛЫ—ШАЛЫПЧЫ ФРОНТ

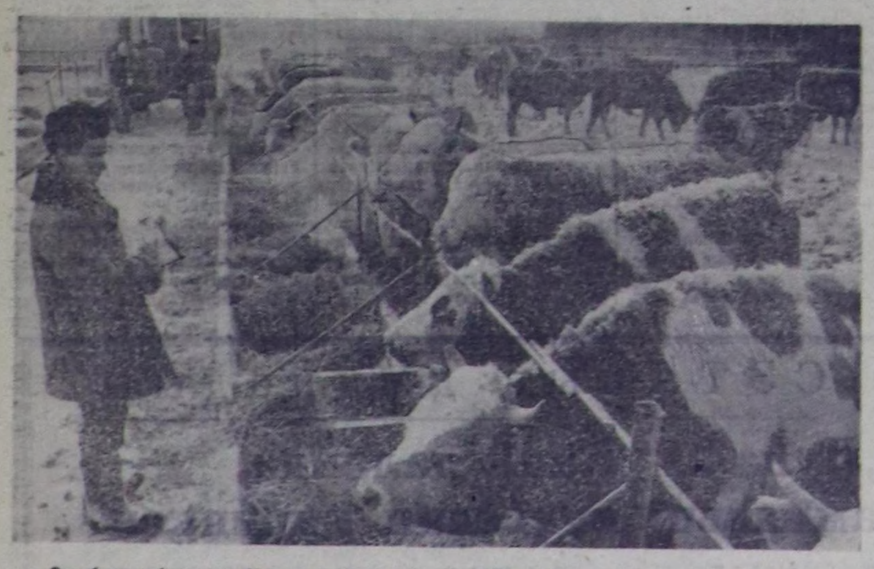

Оренбург областың Магнитстрой аттыг Ленин орденниг совхозунуң ийиги салбырының коллективи 1972 чылда күрүнеге зөт дүжаар талазы-биле планын дыка ажыр күүсеткен.

Малчыннар малды бүдүн чыл дургузунда семирти азыраар арганы ажыглавышаан, ниити деңзизи 2910 центнер 648 шалыжыктарны дужаган.

Сөөлгү дөрт чылда бир центнер немелде деңзиниң бот-үнези 91 рубльден 58,4 рубль чедир кызырылган. Оон түүнелинде 470—480 килограмм деңзилиг шарыжын бүрүзү-ле совхозка 376 рубль арыг орулганы берип турар. Бо хүннерде бир центнер немелде деңзиге-ле 2,1 кижи-хүүнүн чарыгдап турар. Дужаар шарыжыктарның 90 хуузу эң тергиин семис деп санаттырып турар.

ЧУРУКТА: молдургаларның сигеннеп турары.

Г. БЫКОВТУҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

Бөдүүн иштиң кижилери

Кылбас-ла үүвези чок

Арысхан сес чыл школазының ажылчыны Дадар-оол Кызыл-оолду чөн мактаар, коллективи хүндүлээр. Оон эдилеп турар аъды шагның кайы-даа эөлчээнде семиспыырак. Ол түүн сөөртпес дээр: одаар ыяш, хөмүр-даш, ижер сүт, септелге материалы дээш оон-даа өске.

Күш-ажылга чүткүлдүт, амыдыралга үлегерлиг, сеткил биче, бөдүүн иштиң шак ыңдыг кижилери бисте хөй. Школаның дирекциязы, Улуг-Хемниң районозу Дадар-оол Кызыл-оолду, каш удаа шаннал макталга киирген.

Т. ОЧУР-ООЛ.

Назыны улгатса-даа

Кылган үүвези бүдүмчелиг, техникага камныг, мергежилдиг Монгуш Алдын-оол ышкаш биче сеткилдиг кижилериниге Баян-Таланың чону, «Октябрь 30 чылы» колхозтуң баштаар чери чоргаарланыр. Ол — чолаачыларның эң улуу, сес уругунуң адазы, үр чыл чолаачы стажтыг.

Монгуш Маңнай-оолович кожуулуг үүк машиназы-биле Хөндергей болгаш Кегээн-Булак сыныларындан тудуг ыяжын хүнде каш-даа эккээр. Назыны улгатса-даа, оон ажылы үлегерлиг болбушаан.

О. САЙЫН.

ФЕРМА КОЛЛЕКТИВИ

Кандыг-даа ажыл-херектиң чедиишкиниг болуру организастыг удуртулгадан, демниг ажылиштен чугула хамааржыр. «Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажында аныяктарның сүт-бараан фермазының коллективин, ында кижилериниң шуптузу чаңгызы, а чаңгызы шуптузу дээш, дүүнгүзүнден бөгүн, а даарта оон-даа бедик көргүзүглүг болур дээш бүзүрелдиг ажылдап турарын чырыдар бодадым.

Улуг эвес ол коллективтиң кызыл-булуңунга кире бээрге, ында янзы-бүрү дерилге, Улуг-Хем районнуң, совхозтуң болгаш ук ферманың көргүзүглери, мурнакчыларның чуруктары кижини бодунче хаара тудуп келир. Малчыннарның политиктиг өөредилгези, зооветеринарлыг кичээлдери, дыштанылга кежээлери болгаш сураглыг кижилер-биле ужуражылгазы база аңаа болгулаар.

Ферма эрткен чылын сүттү бүдүрериниң болгаш күүрүнеге садарының талазы-биле алган социалистиг хүлээлгезин ажыр күүсеткен. Коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп бедин адын база катап бадыткаанын чоокта болган ниити хурал илереткен.

Тоску беш чылдың үшкү шиитпирлиг чылында, малды хүр ыыштаглалыры, оон продуктулуун улам бедидери дээш Бүгү-эвилелдің социалистиг чарыжы калбарган амгы үеде ферманың коллективи мурнукузундан каш дакпыр күженишкиниг ажылдап турар. Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп бедик атты 16 кижи чедип алган.

Коллектив «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң Торгалыг сүт-бараан фермазы-биле чарыштыг, олар алган хүлээлгелериниң күүселдезин хынажып турар. Ол чаңчыл болган. Үндүрген шиитпириниң, алган хүлээлгениң күүселдезин организастаар, ажыл-ишти болгаш амыдырал-чуртталганы мурнакчыларның деңнелинге чедирер. Эвээш күштү, чарыгдалды үндүрүп тургаш, эки шынарлыг, хөй продукцияны бүдүрер. Малчыннар кол кичээнгейни бо ниити сорулгаже угландырган.

О. ТАВАА.

„ШЫННЫҢ" почтазындан

БУЯННЫГ МЕРГЕЖИЛДИҢ КИЖИЛЕРИ

Чечек Тюлюшевна Сагаан-оол Сүт-Хөл эмнелгезиниң иштики аврыглар салбырының эргелекчизи. ССРЭ-ниң чартык чүс чыл болган оюнуң юбилейлиг чылында оон удурткан салбыры ук эмнелгениң салбырларының аразында социалистиг чарышка бирги черни алган.

Чечек Тюлюшевна мергежилдиг эмчи, коллективтиң сагыш чөвангыр удуртукчузу болурундан аңгыда, идепкейлиг хөй-ниитичи. Ол Сүт-Хөл суурда Кызыл Крест ниитилелиниң даргазы, көдээ клубтуң бот-тывынгыр уран үүл белгүмүнүң идепкейлиг киржикчизи.

ЧУРУКТА: эмчи Ч. Т. Сагаан-оол.
Фотозу А. КОВАЛЕНКОНУУ.

Владимир Яковлевич Клят 1945 чылдан бээр Тывада ажылдап, чонга эвилең-эзлдек бараан болуп келген. Ол Кызылда карак шили кылыр оптика магазининиң эргелекчизи. Пенсияже үнзе-даа ол бодунуң ынак ажылын уламчылавышаан. Карак шилин таарыштыр кылып, шын шилип бергени дээш чон аңаа өөруп четтиргенин бо-ла илергейлеп турар.

ЧУРУКТА: В. Я. Клят.

Колхозтуң хоочун механизаторларының бирээзи, сөөлгү чылдарда мурнакчы малчын апарган. С. Ч. Бегзиниң ажылга кызымаан, амыдыралга үлегерлиин Ийменің чону бо-ла мактаар. Эрткен чылын төрүүр чүс хойга онаштыр 106 хураганны доруктурган, хой бүрүзүнден-не 2800 грамм дуктү кыргып алган.

Сат Чамыңовичиниң коданында 500 ажыг хою январьның баштайгы хүннеринден соңгаар оолдап эгелээн. Чайгы семиртилгени, кышкы одарладыышкынны билдилиг организастап турарындан малчынның хою менди болгаш хүр.

ЧУРУКТА: Чөөн-Хемчиктиң Ленин аттыг колхозунуң хойжузу С. Ч. Бегзи.
М. СЫГЫР-ООЛДУҢ фотолары.

ЧУРТТУҢ ЧӨӨН ДЕВИСКЭЭРЛЕРИНДЕН ЭЛБЕК ДҮЖҮТТҮ АЛЫР

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Сибирь экономиктиг районда 1966-70 чылдарда чазын чажар кызыл-тастың ортумак дүжүткүрү гектарга онааштыр 16,6 центнер, күзүн чажар көк-тарааныы — 19,4, арбайныы — 19,0, суланыы — харын-даа 20,4 центнер болуп турган. Ынчалза-даа чамдык областарга болгаш районнарга безин байдал ындыг дески эвес болгулаан. Чижээ, Тюмень областың сортучастоктарында кызыл-тастың ортумак дүжүдү гектарга онааштыр 23,5 центнер турда, күзүн чажар көк-тарааныы чүгле 21,5, а арбайныы — 21,6 болгаш суланыы — 19,4 центнер болган. Ыраккы Чөөн чүкке арбайның дүжүткүрү чазын чажар кызыл-тастан болгаш суладан ажыг (бо-ла чурум-биле оларны деңнээрге 20,3, 17,8 болгаш 17,1) центнер болуп турар. Ынчаарга Приморье крайга дүжүткүрүнүң талазы-биле сула бирги черде турар, ол болза арбайныынга деңнээрге 1 центнер, чазын чажар кызыл-тастыныңга деңнээрге — 6,5 центнер хөй болуп турар. Ынчангаш тараа шөлүнүң составының талазы-биле кандыг-ла бир ниити албан болур сүмени бээри шын эвес ийик.

Чүгле ниити күзелди чугаалап болур: тарылга шөлдериниң структуразында тараа культураларының үлүүн кудуватпайн тургаш, база кол культура — чазын чажар кызыл-тастың дугайында сагыш салышкының кошкатпайн тургаш, бис, болза күзүн чажар көк-тарааны, мал чеми тарааларны, арбайны болгаш суланы бүдүрерин көвүдеринче база сагыш салыр ужурлуг бис. Бо айтырыгны район, колхоз, совхоз бүрүзүнге таарыштыр, тус черниң дүржулгазын ажыглап турган, область болгаш район бүрүзүнүң, аъш-чем болгаш мал чеми тарааның балансызынга таарыштыр шийтирлээр херек. Ынчаарга хөй-хөй районнарга болгаш харып-даа бүдүн областарга тараа чажып тарыырының структуразын болбаазырангайжыдар чорук бо чылын-на тараанның ниити чыылдазын 10—15 хуута көвүдеп болур дээрзин үзүүлдүрүн-биле чугаалап болур. Мал чеминиң балансызында белоктарның ховар болуп турары бобы культураларын бүдүрериче улуг кичээнгейни салырынче бисти албадап турар. Тюмень областың хөй-хөй районнарында, чижээ бодунуң дүжүткүрүнүң талазы-биле чочак-тараа — тараа аймааның культураларындан дудавайн турар, а ижинге хайылдыр протеинни чыып алырының талазы-биле оларны орончок ажыр турар.

Тараа болгаш өске-даа культураларын өстүрүп турар сорттарының составын сайзырангайжыдар болза, ол дыка хөй ажыкты берип болур. Дүжүттүн өзүлдезинге сорттун ролюн көргүзүп турар тодаргай чижектерни илеткелчи чугаалаан. Ылангыя Бурятиянын дүржулга станциязының өстүрүп үндүргени «Оноховская-4» дээр кызыл-тас Бурятияда кызыл-тас культуразының шөлүнүң чүгле 70 хуузун эзлеп турар эвес, а харын Чита областа база дүргени-биле нептереп турар. Дүжүткүрүнүң талазы-биле ол сорт ону мурнай аная райончуткан «Лютесценс-62» дээр сортка бодаарга гектардан-на 2—2,5 центнер ажыг тараана берип турар. Ол чаа кызыл-тасты нептереткениден Бурятияның чылда алыр орулгазы 5,5—6 миллион рубль болуп турар.

Кызыл-тастың «скала», «бирюсинка», арбайның «красноярский-1», суланың «орел», «сензу» дээн чергелиг сорттары Красноярск крайга эки түнелдерни көргүскен болгаш ам кончуг дүрген нептереп турар апарган. Барын Сибирьге кызыл-тастың «Новосибирская-67» деп сортун өстүрүп үндүрген болгаш ам ону райончуткан.

Бистиң хөй-хөй районнарывыстың ажыл-агыйларына тараа культураларының, ылангыя кызыл-тастың орай болгаш эрте быжар сорттарына хамаарыштыр оларны өстүрүрүнүн практиказы тургустунуп турар. Ол чорук оларны ажаап алырының агротехника талазы-биле таарымчалыг хуусааларын үзүдүр, оон-биле кады тараанның эвирип төктүрүнүң чидириглерин болдурбас, а ол ышкаш тараа бүдүрерин янзы-бүрү чылдарның агаар-бойдузунуң байдалдарындан ындыг кончуг-ла улуг хамаарышпас кылдыр тургузар ындыг аргаңы берип турар. Оон-биле холбаштыр техниканы чөп ажыглаары база чедип алдынар апаар.

Сортту чаартырының болгаш сорт эзлээниң айтырыгларына доктааташ, илеткелчи селекция-үрезин талазы-биле эртем албан черлери эвээш болгаш тараа культураларының шөлү канчаар-даа аажок улуг болуп турар шак мындыг байдалдарда элито-үрезин ажыл-агыйлыг совхозтарының болгаш колхозтарның санын көвүдерин эргежок чугула болгу дег-дир деп демдеглээн. Олар эртем албан черлериниң удуртулгазы-биле ажылдаар ужурлуглар.

Сөөлгү чылдарда Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң колхозтары, совхозтары болгаш көдээ ажыл-агый органнары ажыл-агыйларның ботарынга чер тургузуушкунунун, черге хамаарыштыр өзүлүг корум-чурумну тургузар, агротехниканың деңнелин бедидер талазы-биле улуг ажылдарны кылган деп, эш Синягин оон ынай чугаалаан. Алтай крайның, Кемерово, Новосибирск, Омск, Курган болгаш Челябинск областарының ажыл-агыйлары тарылга эзлечештирилгелерин эн-не чедиишкинниг шингээдип ап турарлар. Бүгү тарыыр шөлге хамаарыштыр алырга ол черлерде тарылга эзлечештирилгелери оон 92—98 хуузу болуп турар.

Ынчаарга дыка хөй ажыл-агыйларда тарылга эзлечештирилгелерин шингээдип ап турары дыка хожудап турарын демдеглээр херек. Колхозтарның болгаш совхозтарның агрономнарының база удуртукчуларының, чер-черниң көдээ ажыл-агый органнарының сорулгазы болза, тарылга эзлечештирилгелерин дүрген шингээдип алырын чедип алыр болгаш ону чорударын эгелеваэн черлерге дүрген эгелээр, доозар херек. Ол ажылды ынчаар чорудар болза, черни ажыктыг кылдыр ажыглаарын ниитизи-биле дыка бедидер.

Ылангыя тарылга эзлечештирилгезинге куруктурган черниң хемчээли болгаш хевирлериниң айтырыгларынче кичээнгей салыры негеттинип турар. Өл-шык эвээш дүжер болгаш ол доктаамал эвес шак ындыг бүгү районнарга, бистиң бодап турарывыс-биле алырга, чер ажылының системазының чарылбас кезии куруктурган чер болган турары черле маргылдаа чок. Чижээ, куруктурган черниң ажыктыының дугайында СибНИИСхозтуң дараазындагы чурагайлары херечилеп турар: Чээрби ийи чыл дургузунда (1947—1968 чылларда) куруктурган черге тараан кызыл-тастың дүжүдү манаа ортумаа-биле гектардан 17,9 центнер, а чемишчиткен-даа болза, ангыс черге түүлге 12,3 центнер болган.

Өл-шык ындыг кончуг негеттинмес районнарга болза, ылангыя бок үнүштер чок ындыг черлерге кандыг-бир үнүш тарыып куруктурган черлер экономика талазы-биле ажыктыг болур. Красноярск крайга куруктурган черлерге тараа-бобы болгаш сигеннер тарыырга оон дараазында аная тараан кызыл-тастың дүжүдүнге ол бүгү кандыг-даа багай салдар чедирбээн, харын-даа дыка хөй немелде мал чемин алыр арганы берген.

Тарылга шөлдериниң структуразын сайзырангайжыдары тараа болгаш өске-даа культураларны бүдүрерин көвүдериниң чугула курлавыры болур. Оон-биле кады тарылга эзлечештирилгелерин нептередиринге хөрзүнүү экижидир ажылдап кылырының, үнүштернин чемгерилгезиниң системазының, оларны ажаарының талазы-биле, тодаргайлаарга, агротехниканың деңнелин, бедидер талазы-биле хемчеглер ыяап-ла албан кирген турарын үтпас ужурлуг бис.

Черни шилип алыры, тарылга эзлечештирилгелериниге хөй чылдыг сигеннериниң составының хевирлери болгаш эзлээр хемчээли база кончуг чугула айтырыг болуп турар. Агротехниканы шын сагырга хөй чылдыг сигеннер кайгамчык агротехниктиг чепсек болур болгаш мал ажылының чемгерилге баазазын быжыглаарынга-даа деткимче болуп, сиген сенаж, сиген далганын бүдүрериниң үндезини болуп турар. Ылангыя меде чер болганга-ла, клевер болгаш үүс чок костер—хөй-хөй районнарга, кандаачал районнарга — өлеп, кужурлуг черлерге—донник эки үнер. Мал чемин бүдүрерин көвүдериниң ол курлавырларын долу ажыглаары эргежок чугула, ындыг болганда ол сигеннерниң үрезинин бүдүрерин экижидери эргежок чугула. Тарымал сигеннериң үрезиннери үүгле мал чемин тарып бүдүрериңге эвес, харын культурлуг одарларны тургузарынга база херектиг. Ылангыя суггаттыг черлерге культурлуг одарларны тургузарын организастаараа биске улуг экономиктиг ажыкты берип турар дээрзин Челябинск болгаш Новосибирск областарның, Алтай крайның болгаш өске-даа районнарның дуржулгазы көргүскен.

Хөрзүнүү ажылдап кылырының болгаш чер ажылының хөрзүн камгалалының системазын нептередиринің айтырыгларынче илеткелчи улуг кичээнгейни угландырган. Сибирьниң болгаш Зауральеның дыка хөй районнарында Көдээ ажыл-агый эртемериниң В. И. Ленин аттыг бүгү-эвилел академиязының академиги А. И. Бараевтың саналдааны—хөрзүн ажылдап кылырының системазы кончуг улуг ужурдузалыг. Ол система хөрзүнүң хаттан үрелиишкинин баш бурунгаар болдурбазыны болгаш өл-шыкты долузу-биле хөрзүнге мөөнээринче угланган. Оон дыка хөй хевирлерин, ылангыя оон эн чугуларының бирээзинин—ширин андара кагбайн чарар арганы Көдээ ажыл-агый эртемериниң В. И. Ленин аттыг бүгү-эвилел академиязының хүндүлүг академиги Т. С. Мальцев бодунуң үезинде саналдаан болгаш оон киржилгезиби-биле ону дыка хөй ажыл-агыйларны практиказынга чедиишкинниг ажыглаан.

Дески бижектерлиг херексел-биле хөрзүнүү хандыр ажылдап кылыры үнүштериниң дазылдарының системазының хөгжүлдезинге эки таарымчалыг байдалдарны тургуспушаан, оон-биле кады хөрзүнде бар болуп турар өл-шыкты долу кадагалаарын болгаш ажыктыг кылдыр ажыглаарын хандырып турар. Ындыг системаны ажыглаар чорук кандаачал хову черлерден бедик дүжүттү алырынга болгаш ында хөрзүнге эргежок чугула байдалды тургузарынга дыка улуг салдарлыг болур. Зонаның аңгыаңгы районнарынга хөрзүннүң үрелиишкининге удур хемчеглериниң системазы тус черниң байдалдарынга дүүштүр элээн база өскерлип болур, ынчалза-даа мында кол-ла чүве — хөрзүнүү камгалаарынга болгаш аная өл-шыкты мөөннеп алырынга аңгыстың хоорзуннарын арттырбышаан, хөрзүннүн ширинин андара кагбайн ажылдап кылыры, хөрзүннүң үрелиишкининге удур чаштырылганы тускай сеялкалар-биле чорудары, культураларны диликдектей тарыыры, куруктурган черлерге сиген тарыыры болгаш кончуг үрелген черлерни куруктурары болур.

Сөөлгү чылдарда Сибирьниң хову черлериг районнарының колхозтарында болгаш совхозтарында чер ажылының хөрзүн камгалалының системазы калбак нептерелди алганын демдеглээр херек. Маная холбаштыр Алтай крайның ажыл-агыйларының чорудуп турар улуг ажылын айтыр апаар. Алтайга 1967 чылда-ла дески бижектерлиг херексел-биле 1,5 миллион гектар шөлдү, 1971 чылда—2,8 миллион гектарны ажылдап кылган, а ынчаарга 1975 чылда 3,5 миллион гектарны ынчаар ажылдап кылыр. Ол бүгү пашня шөлүнүң чартык кезии-дир.

Ынчалза-даа чер ажылының хөрзүн камгалалының системазын Алтайның ажыл-агыйларында нептередип турары ышкаш, Сибирьниң чер болганда шак ынчаар калбаа-биле нептереткейн турар. Ону Омск, Челябинск, Новосибирск областарда болгаш Красноярск крайда оон-даа дора ажыглап турар.

Черни экижидериниң дугайын чугаалап тура, кужурлуг черлер дугайында чугаалавайн барып болбас. Ындыг черлер бистиң девискээрлеривисте 10 миллион гектардан ажыг. Ам ындыг черлер колдуунда-ла кагдынган, аная чайгаар үнген сиген гектардан үүгле 2—3 центнер болгулаар. Ынчалза-даа Көдээ ажыл-агый эртемериниң В. И. Ленин аттыг Бүгү-эвилел академиязының Сибирь салбарының институттарының шинчилелдериниң көргүзүп турарыбиле алырга, оларны тускай ажылдап кылып турган, чугайландырып турган, тарылга болгаш мал одарладыр черлер кылдыр ажыглап болурунуң аргалары бар. Новосибирск областа саналдаан технологияны ажыглаан, 5,5 муң гектар шөлдүң бир гектарындан-на 3-тен 16,1 центнер чедир сигенни алыр аргалыг болган. Аная үндүрген чарыгдалдар ийи чыл дургузунда бүүрүн эгиттинген.

Хөй чылдың дуржулгазының көргүзүп турарын өзүгаар алырга, шыгы чедишпес районнарга хар моондактаар чорукту калбаа-биле ажыглаары эргежок чугула. Ол чорук шөлдүн суг балансызын дыка экижидер арганы бээр. Көдээ ажыл-агыйның Сибирьде эртем-шинчилел институдунун Ново-Уральск ажыл-агыйының дуржулгаларындан алгаш көөрге, хар тутканының уламындан сугнун курлавырын гектарга-ла 75,4 миллиметрден 124,4 миллиметр чедир, тодаргайлаарга бүдүн чартык ажыг катап көвүдедир арганы ол берген. Иркутскинин көдээ ажыл-агый станциязының дуржулгаларындан алырга, хар моондактаары чазын чажып тарыыр кызыл-тастың дүжүдүн гектарга-ла 5,8 центнер бедидерин хандырган. Оон-биле кады хөрзүнүүн сут чурумун экижидери шөлге төккен чемишчидилгениң ажыктыын дыка бедидип турарын база утпас херек.

Бок үнүштерге, көдээ ажыл-агый культураларының аарыгларынга болгаш хоралакчыларынга удур демиселди чорудары Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң байдалдарында онза чугула. Айтырыгны бир демниг хемчеглер-биле шинтпирлеп турар. Чижээ, бок үнүштерге удур демиселдиң аргаларына ажаап алыышкын соонда улдуреднишкин, куруктурган болгаш аңгыс черлерни андарары, хоралыг сигеннерни узуткаары-биле хөрзүнүү чазын тарылга мурнунда сайзырады ажылдаары хамааржыр. Агротехниктиг хемчеглер-биле кады ажыглаарга онза ажыктыг гербицидтерни ажыглаары кол чепсек болуп бар чыдар.

Черни мелиорастаарының айтырыгларын илеткелчи тодаргай чугаалаан. Бо беш чылда Сибирьге болгаш Ыраккы Чөөн чүкке суггарылгалыг 230 муң гектар болгаш курганткан 624 муң гектар черни ажыглалга киирер. Ол дээрге 1966—1970 чылларда ажыглалга киргениниң дыка хөй болуп турар. Приморье болгаш Хабаровск крайларының, Амур, Новосибирск, Томск болгаш Тюмень областының ажыл-агыйларына мелиорация талазы-биле эн улуг хемчээлдиг ажылдарны күүседир.

Суггарылгалыг черлерни билдилиг ажыглаарының үлегерин Приморье крайның «Жемчужный» совхозу биле Ыраккы Чөөн чүктүн рис станциязы көргүзүп турар. Маная ристиң чыл бүрү бедик дүжүдүн ап турар. Кедергей таарымча чок болган 1972 чылда безин гектардан-на 45 центнер ристи алган. Амур областың «Приамурье» колхозу курганткан черлерни эки ажыглап турар. Тараажылар 10 муң ажыг гектарның гектар бүрүзүнден-не 20—22 центнер тараанны, сояны гектардан-на 13—15 центнерни чыл бүрү ап турар апарган.

Мелиорастаан черлерни чөп ажыглаарын бедидер төлээде, көдээ ажыл-агый органнары, колхозтар болгаш совхозтар культураларны тарып өстүрериниң агротехниказын экижидер талазы-биле хемчеглерни алыры, минералдыг болгаш органиктиг чемишчидилгелерни эки ажыглаары, бирги эзлечегде кужурлуг хөрзүнүнерни чугайжыдары, тарылга шөлдерин сайзырады ажылдаарының агромелиоративтиг аргаларын калбаа-биле ажыглаары - эргежок чугула.

Чер ажылын интенсификастаарының эн чугула негелдези болур химижидилгениң дугайын чугаалап тура минералдыг чемишчидилгелерни ажыглаары ышкаш ындыг тергиин ажыктыг хемчегни тып алыры берге дээ, илеткелчи онзалап демдеглээн. Көдээ ажыл-агыйның кандыг-даа культураларының дүжүткүр болурунга болгаш оларның дүжүдүнүң шынарына ол чемишчидилге чаагай салдарын чедирер. Туктарны ажыглаарын экижидерни чедип алыры — ажыл-агыйларның сагыш салыр үүлү болур. Хөрзүн-агрохимиктиг карталар болгаш картограммалар ышкаш ам ындыг күчүлүг чепсектиг бис. Оларны областарның болгаш зоналарның агрохимиктиг лабораториялары берип турар.

Чөөн талакы районнарда аажок хөй курлавырлардыг өдекти болгаш иринділерни ажыглаарын экижидерниче угланган хемчеглерни ам бирги эзлечегде алыр херек. Иркутскинин дуржулга станциязының сан-медээлерин өзүгаар алырга, эки белеткеттинген тонна өдек гектардан-на 1,5 центнер чедир немелде дүжүттү берип турар. Курган областа декабрьның эгезинге чедир шөлдерже 4220 муң тонна иринділни үндүрүп төккен, ол болза планның 84 хуузу болуп турар. Областың шөлдериниче 5 миллион тонна өдекти болгаш иринділни үндүрүп төгери 200—300 муң тоннадан эвээш эвес немелде тараанны бээр деп бо черде санап көрген. Ажыл-агый бүрүзүнге органиктиг чемишчидилгелерни белеткээрин көвүдериниң, оларны шөлдерже өй-шаанда үндүрүп төгериниң болгаш шын ажыглаарының бүгү хемчеглерни алыры эргежок чугула. Бо дээрге эн чоокку үеде безин дүжүткүр чорукту дыка өстүрүп, чедип алырынга чугула идиглиг үүл болур. Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң ховуларында чемишчидилгелериниң дузазы-биле гектардан-на тарааның 30—35 центнер дүжүдүн ап болурунга бүзүрээр мен.

Бедик болгаш туруштуг дүжүттерни алыр дээш чедиишкинниг демиселдиң кол негелделериниң бирээзи болза, бедик шынарлыг үрезиннер-биле тарыыры болур. Ол айтырыг ам онза чугула. Ынчангаш ажыл-агый бүрүзүнге үрезин фондузунун байдалын соңгаарладыышкын чок тодаргайдып алыры болгаш үрезиннерни камгалап алырының база оларны чогуур кондициялырынга чедиреринин бүгү хемчеглерин алыр херек.

1974 чылда тарыыр үрезин дугайында айтырыгны база бо чөвүлел хуралга чугаалажыр болзувусса, шын болур ийик. Үрезин кадагалаар черлерни өй-шаанда септээринин болгаш тударының, шывыглыг шаннарны болгаш асфальтылаан шөлдерни кылып алырының, а ол ышкаш кургадыр-арыглаар техниканы өй-шаанда белеткеп алырының дугайында чугаа чоруп турары ол. Бо талазы-биле Красноярск крайда чоруттунган ажыл кончуг үүлдүг болуп турар. Тарааны сайзырады ажылдаар, кургадыр болгаш кадагалаар, тарааны кургадырының болгаш арыглаарының шакта-ла беш чартык муң тонна тарааны сайгарып ажылдаар күчүлүг 530 пунктузун ындында туткан, а 1973—1975 чылларда шакта-ла ниити бүдүрүкчүлүү ийи муң дөрт чүс тонна тараа болур, тарааны арыглаарының болгаш кургадырының механизастаттынган ам-даа 157 пунктуларын немей тударын төлевилээн.

Бо чылдың байдалдарында кыщкы болгаш часкы-чайгы агротехниктиг хемчеглериниң болгаш хову ажылдарының бүгү комплекизин өй-шаанда болгаш шынарлыг чорудары онза чугула ужур-дузалыг болуп бар чыдар. Тараажыларның кол сорулгазы үүл дээрге шөлдерге эн хөй шыкты мөөнээрни, көдээ ажыл-агый культураларының бедик дүжүттүг болурун бүрүн хандырар дээш өл-шыкты часкы-чайгы үеде кадагалап арттырары болур. Ол сорулганы шинтпирлээри машина-трактор парыгын өй-шаанда шынарлыг белеткээринден болгаш ону билдилиг ажыглаарындан дыка хамааржыр.

Ажыл-агыйларның хөй нуруузу бүгү-ле эргежок чугула техниканы, оон иштинде хову ажылдарын доозун үнген ажаап алыышкын техниказын өй-шаанда белеткеп эгелээни өөрүнчүг факт болуп турар. Ылангыя Челябинск областың совхозтарында техника септелгезки эки организастаан.

Красноярск болгаш Приморье крайларның, Омск болгаш чамдык өске-даа областарның ажыл-агыйларының хөй нуруузу септелгениң шынарын экижиткен.

Ынчалзажок чамдык колхозтарда болгаш совхозтарда, ылангыя Кемерово, Новосибирск, Тюмень, Чита, Амур, Курган болгаш өске-даа чамдык областарның база районнарының ажыл-агыйларында техника септелгези ам-даа оожум чоруп турар.

Көдээ ажыл-агыйга техниканы ажыглаарын экижидериниң, машиналарны идегелдиг кадагалаарының эргежок чугулазын илеткелчи база чугаалаан. Мурнакчыларның дуржулгазынче кичээнгейни үлгандырбышаан, техника ажыглалының системаларынга ол тодаргай доктааган. Оларның ажылының үезинде машиналарның техниктиг хандырылгазының чогумчалыг системазы, техниканы өй-шаанда болгаш шынарлыг септээри, ону хумагалыг эки шыгжаары, бүдүрүлгени башкарарынга диспетчер албанын нептередири болгаш өске-даа хемчеглер машина-трактор парыгының бүдүрүкчүлүүн 20—25 хуу улгаттырар, ону ажаап тударынга акша-хөренги чарыгдалын 8—10 хуу эвээжедир болгаш кывар-чаар материалдарның 5—8 хуу камналгалын чедип алыр арганы бээр. Чижээлээрге, «Бийский» совхозта инженер-техниктиг албанны организастаарын сайзырангайжытканының болгаш күш-ажылды чөп организастаарын нептереткениниң, түнелинде тараа культураларын тарыырының болгаш ажаарының хуусаазы ийи катап кызырылган.

1973 чылдың часкы үезинде онза улуг хемчээлдиг ажылды кылыр сорулга туруп турарын барымдаалааш, көдээ ажыл-агый техниказын ажыглаарын шалыпкыны-биле экижидериниң бүгү хемчеглерин чоокку үеде алыры, ажыл-агый бүрүзүнде бар курлавырларны илередири болгаш калбаа-биле ажыглаары эргежок чугула. Ылаңгыя техниктиг хандырылганы мастер-эдикчилериниң специализастаан звенолары-биле организастаары, а ол ышкаш тракторларның энергетиктиг болгаш дүрген шынарларын эң-не долу ажыглаары онза чугула. Кышкы үени инженер-техниктиг болгаш механизатор кадрларның мергежилин бедидериңге ажыглаар херек. Барын Сибирьниң, Чөөн Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң экономиктиг районнарында ам безин мастер эдикчилериң звенолары тракторларның болгаш тараа комбайнларының 80—90 хуузун хандырып турар. Бо беш чылдың төнчүзүнге чедир бүгү машина-трактор парыгын специализастаан техниктиг хандырылгаже шилчидер сорулга көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының мурнунга салдынган.

Оон ыңай көдээ ажыл-агыйга механизатор кадрларны белеткээр болгаш быжыглаар айтырыгларга онзалап доктаар херек. СЭКП ТК-ның нюль (1970 ч.) Пленумунга илеткелинде эш Л. И. Брежнев мынча дээн: «Механизатор — ол дээрге көдээде кол кижи, бис болза ол кадрларга кичээнгейлиг болур, колхозтарга болгаш совхозтарга оларны быжыглаар дээш күжеиишкинивисти харамнамас ужурлуг бис. Ол чокка көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин улам ыңай көдүрер сорулганы шинтпирлээри биске берге болур».

Часкы хову - ажылдарының үезинде тракторларның болгаш машиналарның ийи эзлечеглиг ажылдаарынга олар четчир кылдыр колхозтарны болгаш совхозтарны механизатор кадрлар-биле долу хандырар талазы-биле эргежок чугула бүгү хемчеглерни алыр херек. Механизатор кадрларны, ылангыя аныяктарны быжыглаар дээш хемчеглерни алыры кончуг чугула. 1971 чылдың апрельде СЭКП ТК, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС «Көдээ ажыл-агыйда механизатор кадрларның ажылдаар байдалын экижидер болгаш оларны быжыглаар хемчеглер дугайында» доктаалды хүлээп алган болгай. Механизаторларның материалдыг хандырылгазын экижидериниң кол айтырыгларын ында шинтпирлээн: тариф өзүгаар шалынын бедиткен, пенсия хандырылгазы экижээн, ажыл стажы дээш немелде төлевирни көвүдеткен, төлевирлиг шөлээни үргүлчүлээрин көвүдеткен, оон-даа ыңай. Ол доктаалды долузу-биле боттандырары, механизатор кадрларны материал болгаш мораль талазы-биле шаннап-мактаарының калбак хемчеглерин ажыглаары, аныяктарны белеткээрин күштелдирери колхозтар болгаш совхозтар бүдүрүлгезин механизатор кадрлар-биле долу хандырар арганы бээр.

Эрткен чылын дүжүт ажаалдазының дуржулгазы социалистиг чарыштың дээштиг улуг күштүүн көргүскен. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның чоокта чаа хүлээп алган доктаалы 1973 чылда тараа болгаш чер ажылының өске-даа продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдедир дээш көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының, оон иштинде механизаторларның социалистиг чарыжын улам ыңай калбартырынга чаа күчүлүг идигни берген.

Эрткен чылын ажаап алыышкынын берге байдалдарынга бистиң механизатор кадрларывыс бедик медереллиг, сагылга-чурумнуг болгаш күш-ажылчы маадырлыг чоруктун үлегерин көргүскен. Часкы тарылганың харыысалгалыг үезинде ол кадрлар колхозтарны болгаш совхозтарны эпчок байдалга таварыштырбас дээрзинге кандыгдаа дадагалзаа турбас. Тарылганы агротехниктиг кыска хуусаада, эки шынарлыг чорудар дээш олар бүгү-ле эргежок чугула үүлдерни кылырлар.

Тараа болгаш мал чеминин бүдүрүлгезин көвүдедир сорулгаларны күүседириңге улуг роль бүдүрүлгениң организакчылары болгаш технологтары, көдээге эртем-техниктиг депшилгениң нептередикчилери болур агрономнарга онаажыр.

«Агрономнар болгаш зоотехниктер — олар дээрге көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинин технологтары-дыр, оларның ролю, үлетпүрде инженерлериң ролю ышкаш улуг. Партия тускай эртемниглерни көдээ ажыл-агыйны көдүрер дээш демиселге бодунуң идегелдиг мергежилдиг чөленгинжи кылдыр көрүп турар. Коммунистиг партияның кижизиткени бистиң тускай эртемниглериваске бүзүреп турар бис» — деп, Леонид Ильич Брежневтин СЭКП ТК-ның март (1965 ч.) Пленумунга илеткеличе чугаалаанын база катап сагындырары күзенчигдир. Көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглериниң ажылынга ындыг бедик үнелээшкин хөйүү хүлээндирип турар болгаш ол үнелээшкинни практиктиг чогаадыкчы ажылхеректер-биле бадыткаары агроном бүрүзүнүң алдарының херээ болур.

Чер ажылының культуразын улам ыңай бедидери, черни ажыглаарын экижидери, көдээ ажыл-агый культуразын тарып өстүрүрүнүн мурнакчы технологиязын нептередири, мал чеминиң быжыг баазазын тургузары, үнүш ажыл-агыйының продукциязының бот-үнезин кудуладыры агрономнуң онза сагыш салыр үүлү болган турар ужурлуг.

Колхозтарның болгаш совхозтарның ажыл-чорудулгазының бүгү талаларынга көдээ ажыл-агый специалистерниң ат-алдарын болгаш доктаамалчыдын быжыглаарын чедип албышаан, партия биле чазак практиктиг сорулгаларны шинтпирлээринге оларның харыысалгазын бедидип, көдээ ажыл-агыйга техниктиг болгаш технологтуг политиканы боттандырарының ёзулуг нептередикчилери олар болур деп санап турар. Чер-черде ажылдап турар специалистерге үре-түнелдиг ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузып, оларны транспорт-биле хандырар херек. Харын-даа бүдүрүлгениң технологиязының айтырыгларынга хамаарыштыр специалистиң берген айтыышкыннары өскелерге дүрүм болган турар байдалды чедип алыры чугула.

Специалистериң билиин бедидериңге, оларга чаа үүлдерни дүрген дамчыдып чедирер талазы-биле эргежок чугула бүгү-ле таарымчалыг байдалдарны тургузары чугула. Ынчангаш специалистерби-биле ажыл бистиң бүгү организацияларывыстың ажылчорудулгазында улуг черни эзлеп турар. Олче кичээнгей салып турар черлерде ажылхеректің байдалы өскелерден дээре бооп турар. Үүге дээрге эртемниң болгаш техниканың чедиишкиннерин база мурнакчы дуржулганы бүдүрүлгеге дүрген шингээдири хамыктың мурнунда специалистерден хамаржыр. Девискээр шөлү делгем болгаш кижи күжү чедиишпес Сибирьге болгаш Ыраккы Чөөн чүкке ажылды ынчаар тургузары онза ужурдузалыг.

Алтай крайның көдээ ажыл-агыйында чедиишкиннериң дугайын бистер хөйүү-биле чугаалап турар бис. Бүдүрүлгениң организаторлары болур специалистер-биле ажылды доктаамал чорудуп, оларның негелде хереглелинче кичээнгей салып турарындан край ол чедиишкиннерни чедип алган.

Амгы үеде эртем — ниитилелдиң бүдүрүкчү күжү бооп бар чыдары улам илдеп. Ынчалзажок ол чорудулганы дүргедедиринге, эртемниң чедиишкиннерин шингээдип алырынга оон ажылдакчыларының ажыл-чорудулгазын колхоз болгаш совхоз бүдүрүлгезиниң практиказы-биле сырыы холбаштырары чугула үүл болур. Ындыг харылзааның кайы хире ажыктыын Алтай крайның үлегер-чижээнден көрүп болур. Ук харылзааларны улам ыңай быжыглаары — көдээ ажыл-агыйның ниити, ылаңгыя РСФСР-ниң чөөн талакы девискээринде ажыл-агыйларның мурнунда туруп турар улуг сорулгаларны чедиишкиниг шинтпирлээринге кончуг ажыктыг.

Чер болгаш мал ажылын интенсификастаары-биле холбашкан теоретиктиг болгаш практиктиг сорулгаларны шинтпирлээрин дүргедедир хүлээлгелиг эртем-шинчилел албан черлериниң сорулгаларына илеткелчи доктааган.

Көдээ ажыл-агый эртеминиң база бир улуг төвү болур—Көдээ ажыл-агый эртемериниң В. И. Ленин аттыг бүгү-эвилел академиязының (ВАСХНИЛ) Сибирь салбыры 1970 чылда Новосибирскиге ажыткан. Оон кол сорулгазы болза, Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң зоназынга көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинин чугула айтырыгларын шинтпирлээринче ук черлериниң бүгү эртемденириниң күжениишкиннерин каттыштырары болур. Салбыр ажылын чоорту шапкынчыдып эгелээн. Сибирьниң болгаш чурттуң чөөн талакы районнарының эртем институттарының база ажыл-агыйларының чедиишкиниңе, дуржулгазынга даянып алгаш, ук салбырның бодунуң мурнунда салдынган сорулгаларны чедиишкиннинг болтандырар дээрзинге бүзүрээр бис деп эртемден чугаалаан.

Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң ажыл-ишчилери партияның болгаш чазактың бүгү талалыг дузаламчызынга даянып алгаш, 1972 чылдың дүжүдүн чидириг чокка ажаап алганнар. Колхозтарның болгаш совхозтарның экономиказының быжыкканы, техниктиг хандырылгазының экижип турары база чер ажылының культуразының бедээни чурттун бо районнарынга моон-даа артык дүжүттү өстүрер аргаңы берип турар. 1972 чыл бистиң күүвүстүң шылгалдазы болган, бистер ону чедиишкининг тудуп шыдаан бис. 1973 чыл — беш чылдың шинтпирлиг чылы болур. Ол чылдың планныг онаалдаларын чедиишкининг күүседир дээш бүгү үүлдерни кылыр ужурлуг бис деп илеткелчи түннелинде чугаалаан.

Оон соонда илеткелди чугаалажыры эгелээн.

Новосибирск областың Маслянинский районунуң «Маслянинский» совхозунда кол агроном, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры **В. И. Фофанов** сөс алган, 1966—70 чылдарда оларның совхозу күрүнеге тараа садарының улус ажыл-агый планын ажыр күүседин келгенин дыңнаткан. Ук ажыл-агый бо беш чылда тарылга шөлүнүң дүжүткүр чоруун барык бүдүн чартык катап улгаттырган. Тараа бүдүрер талазыбиле беш чылдың онаалдазын совхоз баштайгы ийи чылдала 75 хуу күүсеткен.

Бедик шаңнал — юбилейжи Хүндүлел демдээ-биле шаңнаткан совхозтуң коллективи күрүнеге тараа садарының тоску беш чыл планын хуусаа бетинде күүседир деп шинтпирлээн.

— Агаар-бодустуң байдалы берге болган эрткен чылын Алтайның тараажылары бедик дүжүттү өстүрген — гектар бүрүзүндеи 20 центнерни ажаап* албышаан, күрүне шыгжамырынга 5 миллион тонна тараанны дужааган — деп, Алтай крайның көдээ ажыл-агый эргеделиниң начальниги, РСФСР-ниң алдарлыг агроному А. Б. Мишин чугаалаан.

Чедиишкиниң үндезини СЭКП ТК-ның март (1965 ч.) Пленумунуң база партияның ап чорутканы оон соңгаарны хемчеглерин амыдыралга боттандырганы болган деп, оратор демдеглээн. Сөөлгү чылдарда көдээге ап чоруткан экономиктиг чаартылгалар база ужур-дузалыг болган. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтин Алтай крайга чорааны — онзагай болуушкун. Оон арга-сүмелерни көдээниң ажыл-ишчилерин күш-ажылчы маадырлыг чоруткке сорук киирген.

Алтай — чурттуң чөөн түүнде тараалаң улуг район деп, оратор демдеглээн. Тараа бүдүрерин көвүдедири — кол сорулга. Чер ажылының культуразын бедидери шинтпирлиг фактор болур. «Бедик культуралыг чер ажылдыг колдективтер» деп атты чедип алыры дээш социалистиг чарыш ажыл-агыйлар, салбырлар болгаш бригадалар аразында калбарган. Ук шимчээшкинде 600 ажыг ажыл-агый, 3500 хире бригадалар, салбырлар киржин турар. Чарыштың шак ындыг дээштиг аргазының ачызында 1972 чылда крайның чартык миллион ажыг гектар черинден 25—30 центнер, 211 муң гектар черден—30-40 центнер, а 14 муң гектар черден — 40 центнер ажыг дүжүттү ажаап алган.

Ажыглаттынмайн турар курлавырларга оратор база доктааган. Тарылга эзлечештирилгезин боттандырары крайда ам дооступ турар. Агаар-бойдус байдалы д

К. КУДАЖЫ.

К. Игилдээр.

ХАЙГААРАЛЫМ ХАЙЫРАЛДАРЫ

УГААННЫГ КУШКАШ

ӨӨРЛЕЩ РАССКАЗТАР

ЫНЧАН Мергенслав автобус доктаар черге хөй улус аразынга турган. Ол өйде дээрде бир-ле чүвениң сыылаан даажы дыңналган. Соок агаар ана изиш диген ышкаш болган.

Мергенслав өрү көрүпкеш, мындыг чидиг демиселди түгле аларап кылдыр көрүп четтиккен.

Куу өңнүг кушкаш довук дег апарган ужуп бадып ортан. Ооң соондан чудурук дег ӊара чүве сыыгайнып келген, адыпкан согун-на. Ол хартыга болган. Кым-даа боданыр ӊай албаан. Кушкаш хөөкүй адагаштар баштарында херилген турган хөй телефон удазыннарының аразынче дүмеш дээн. Хартыга база ынаар шымны бергеш, демир удазыннарга кезек ызырыып чоруй черге пет кылдыр кээп дүшкен. Кушкаш күжүр база аная үнмээн, черге хонупкан.

Хөй улус кушкаш биле хартыганы көөр дээш, ынаар салгып-ла каан. Мергенслав кымнын-даа мурнунда бар чыткан.

Хартыга-даа ам хартыга эвес апарган чыткан. Демир удазыннарга чалгыннарын сый моңнап алган. Диистерге чемиш болурундан өске түүдаа чок. Кушкаш база-ла канытдаан болган — сывыргандемирге моңнапкан боор он, хаваандан хан токтуп, үнчү боду сиринейнип орган.

Мергенслав кызыл-хөректиг, эрээн шокар өңнүг чалгыннарлыг кушкашты көргеш кээргеп-даа хөлчок. Ындыг амыталгаларның кеми бар эвес.

Ындыг кызыл хөректиг кушкаштар бистиң черге хар чокта көзүлбес. Олар башкы хар-биле кады соңгу түктен ужуп келир. Бертен хоорай кырынга чаш хар чаапкан түве, ынчангаш костүп келгеннери ол-дур ийин. Ынчалдың бе дээн ышкаш, чазый хартыганың кайын ужуп келгени ол.

Карак чивеш дээр аразында агаарга болган дөмиселдиң дуйында улус түүл бүрү чугаалажып турган. Чамдык кижилер кушкашты сывыргандемирлер аразынче душ боопужа берген дижип турганнар. Улустуң хөй кезин ону ынчаар өжегээр ушкан дишкен:

— Угаанныг кушкаш-тыр. Чазый хартыга демир удазыннарга чалгының сый моңнап алзын деп бодааны олдур.

Бир эвес ынчаар бодаан болза, шынап-ла угаанныг кушкаш-тыр.

Чыылган улус кезек үрүнейнчип туруп-туруп, чаңгыс түүнел кылып кааш тарап чоруп-кан:

— Маадыр кушкаш-тыр.

Ийе, маадыр кушкаш. Ол ам соок хар кырында сиринейнип чыткан. Ону көрүп турарга, Мергенславка кээргенчин кончуг болган: ол хире дошкун дайзының тиилеп алгаш күжүрүнүң ам донуп өлүрү ол бе?

Мергенслав кезек туруп-туруп, кушкашты чылыг хоюнга суп-каш, бажыңынче маңнаплаткан. Ында кыш-даа чок болган, ада-иези дүштеки чемин чиг алгаш чоруй барган. Ээн бажында улуг ала диизи кылаштап турган.

Кушкажын Мергенслав чылыг орун кырынга салып каан. Сактырга, оозу човуурдап чыткан ышкаш болган. Кезек бодангаш, мал эмчизинче салып каан. Мал биле кушкаштың ылгалы түү боор.

Хоорайның мал эмчизи Кызыл-оол Сарыг-оолович Көкоолду Мергенслав кончуг таныыр. Ол эмчиниң мал-магаң, куштар, харын бир катап балыг элик безин эмнеп турганын көргеп.

Мергенслав эмчиге келгеш, чоруунуң ужурун чугаалаан. Кызыл-оол Сарыг-ооловичиниң дыңнаңгыры аайлыг эвес, чугула чалалгага баар дээн ышкаш белеткени бергеп. Кызыл крестиг хааржаанга эмнер суккулап алган. Шприцтер безин ап алган. Мергенслав довук дег кушкашты сактып келгеш, эзт-кежи чымырткайнып турган.

Орукка кел чыткаш:

— Кушкажың бажында чааскаан бе, Слава?—деп, Кызыл-оол Сарыг-ооловичаитырган.

Мергенславтың эзли соолаш дээн:

— Өөвүстүн диниг-биле ийилээ арткан...

— Кушкажыңны диниг дойлап албаан ыйнаан.

— Далажыр дээш ону безин сагынмаан-дыр мен, эмчи.

КЫЗЫЛ-ООЛ Сарыг-оолович биле Мергенслав маң-биле чоруп органнар. Бажыңга кээрге, ала диис кушкашты дой кылыр хамаан чок, ооң чанында кадарын чыткан.

— Кончуг угаанныгбайны—дээш, Кызыл-оол Сарыг-оолович диисти эргеледип суйбаан.

Мергенславтың амыраарыдаа аажок.

Мал эмчизи тонун ужулгаш, дүрүм ёзугаар ак халадын кедип алган. Холдарын база савацнан чуттан.

— Улуг мал-маган эвес, бичии хөкпеш ышкажыл, эмчи—деп, Мергенслав кайган чугаалаан.

Кызыл-оол Сарыг-оолович холдарын ак аржыл-биле чоткан:

— Тынныг амытан болган соонда, мал-даа, хөкпеш-даа дөмей-ле. Артында угаанныг, маадыр кушкаш дидиң чоп, Слава.

Кызыл-оол Сарыг-оолович ең баштай-ла кушкаштың базып кончуг камныг тудуп көргүлээн.

Ынчангаш:

— Бажы кемдевээн-дир—деп, эмчи өөрүшкүлүг чугаалаан. Бичии шыйбак бар-дыр. Демир удазыңга моңнапканы ол болгай аан. Ол-даа ажырбас, оюнчук түве-дир.

Мергенслав амыраарааш, диниинин бажын суйбап:

— Эмчи түү дидир, билдиң бе?—деп айтырган.

Диис чүну-даа билбээн. Түгле карактарын ногаарткан. База өөрүп турганы ол чадавас.

Кызыл-оол Сарыг-ооловичбичии кушкашты дыка үр шинчээн. Кулактаажы-биле хөрээн база дыңнаан.

—Бажының мээзи шимчээн-дир. Лажок корткан-дыр — деп, эмчи чугаалаан — Кушкашты хөлзедип болбас.

— Билдиң бе?—деп, Мергенслав диниинге чугаалаан.

Кызыл-оол Сарыг-ооловиччоруурда, Мергенславка эм берип каан:

— Мону бичиилеп, хүнде үш катап ижиртип турар сеи, Слава. Бир эвес баксырай берзе, меңээ дораан кээп чугаалаар сеи.

— Хойлан алгаш маннап чеде бээр мен—деп, Мергенслав харылаан.

— Чок, мен бодум чедип кээр мен—деп, эмчи удурланган. Аараан соонда, мал-даа, кушкаш-даа дөмей-ле. Мээн кээрим — мээң хүлээлгем.

Эмчи чоруй барган. Мергенслав кушкажын эмнеп эгелээн. Ава-ачазы келгеш, кушкашты база аажок кээргээн.

Ол кежээ кушкаш турбаан. Баарынга сүт-даа салып бээрге ишпээн. Диис ооң чанынга чыда хонган. Күскелер шимээргээрге безин ынаар сагыш салбаан.

ЭРТЕНИНДЕ Мергенслав школаазынче өөренип чоруй барган. Адаиезин зжылдай берген. Ээн бажыңга кушкаш биле диис арткан.

Ол хүн Мергенславка кисөлдериниң узуну кончуг ышкаш сагындырган. Ал-ла сагыжы бажыңында хүннээн.

Кичээл соонда Мергенслав бажыңынга маң-биле келген. Диизи соңга карааңда караан шийип алган чыткан. Орун кырында кушкажы чок. Амна ону диис чооглап алгандыр деп бодаптарга, Мергенславтың эзт-кежи соолаш кылыган.

— Кушкашты канчаптың?—деп, Мергенслав алгырган.

Ооң харыызынга диис шимчеш-даа дивээн. Түгле ногаан карактарын хере көргеш, база катап шийип алган.

Мергенслав ол-бо көрген. Куш чүү-даа билдиртпээн. Будунге сыырыпкан-дыр аа?

Ол аразында орун адаандан бир-ле түве куураш дээн соонда, кушкажы бо үне халып келген. Кан-кадык. Хөрээ кызыл, чалгыннары эрээн шокар.

Мергенслав өөрүнүнден хамык түвени уттуп алган. Ол хевээр-ле кушкажы сүт-даа ижип, чем-даа чиг турар апарган.

Үш хонганда Кызыл-оол Сарыг-оолович боду чедип келген.

— Түге чиде бердиң, Слава?— деп, ол айтырган.

— Кушкажым сегий берди—деп, Мергенслав харылаан.

— Ынча деп чугаалаар-ла болгай. Түү болган боор деп коргуп турдум.

— Буруулуг болдум, эмчи.

Кызыл-оол Сарыг-ооловиччана берген.

Хүннер эртип турган. Кушкаш бажыңга чурттан чаңчыга берген. Хүндүс ээн бажыңга диис-биле ийилээ артар. Кушкаш-биле турарга, диске чалгаарачыг эвес болган боор оң. Ол база бажыңдан үнместей берген.

Кыш орту кирип чорда, кушкаштың хөрээнде кызыл өңү оңуп эгелээн. Ынчап баарга ол чараш эвес апарган. Чуданы-даа хевирлиг.

Мергенслав дораан мал эмчизинге келген. Кызыл-оол Сарыг-ооловичкушкашты топтан көрбеш мынча дээн:

— Бо дээрге соок агаарга ынак, хар кушкажы болгай. Чылыг бажыңга таарыышпайн турар-дыр. Чарлыр болгандыр силер ийин.

Мергенславка мунгаранчыы кончуг болган. Ам канчаар ужурдан эртер эвес, Мергенслав кушкажын тудуп алгаш даштыгаа үнүп келген. Диис база оларны эдерипкен.

Кушкаш дораан-на соок агаарга сергеп, шокар чалгыннарынээргилээн. Мергенслав кушкашты аяар өрү октапкан.

— Байырлыг, угаанныгбай! Байырлыг, маадыр кушкаш! Херек апарза, ужуп чедип кээр сеи. Дузалаар бис.

Диис ногаан карактарын мунгаргай кылдыр хөлүйтүр көргеш, караанның чажын чоттунуп орган.

Кызыл хөректиг кушкаш Мергенславты, буянныг эмчини, ала диисти бир долгаңгаш, ак хар шыпкан өскентөрээн алаагынче чиигп кончуг ужуп чорупкан.

СПОРТ

Спортчу клуб

Тблилисиниң Димитров аттыг ужар түүл заводунуң «Гантиади» («Дан хаазы») деп спортчу клуву тургустунгандан бээр 10 чыл болган.

Республикада база бир ең улуг ол спортчу коллективте ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар хөйү-биле кирип турар. Оларны мергежилдиг тренерлер болгаш педагогтар өөредип турар.

Ол спортклуб 55 спорт мастерлерин, 700 бирги разрядчыларны белеткен үндүрген.

Заводтуң спортклувунуң кежигүннери — районнарның болгаш хоорайның-даа маргылдааларынга үргүлчү киржин, заводтарның күш-культура коллективтериниң республика маргылдааларынга чаңгыс эвес удаа типлеп келген.

ЧУРУКТА: «Гантиади» деп спортчу клубтуң аныяк гимнастары белеткеннп турлар.

М. ДАТИКАШВИЛИНИҢ фотозу.

(СЭТА-ның фотохроникаазы).

ҮШТҮҢ МАРГЫЛДААЗЫ

МОСКВА. Үш шыдыраачылар — Алма-Ата чурттуг мастер Михаил Мухин, Харьковтуң гроссмейстери Владимир Савон, Ворошиловградтан мастер Геннадий Кузьмин олар чоокта чаа чурттуң бирги чери дээш маргылдаага үш-беш дутаар черлерни үлешкен соонда 1973 чылдың зоналар аразының маргылдаазынга киржиргениң ийи эрттирилгени дээш боттарының аразында ойнап эгелээннер. (Делегейниң бирги чери дээш дараазының маргылдаазынга совет гроссмейстерлердеи Б. Спасский, Г. Петросян, Е. Геллер, А. Карпов, П. Керес, В. Корчной, Л. Полугаевский, В. Смыслов, М. Таймаков, М. Таль, В. Тукмаков болгаш Л. Штейн олар база киржири билдингир).

Январь 15-те Ворошиловградтан мастер Геннадий Кузьмин зоналар аразының маргылдаазынга киржир эргени чаалап алган. Мастер Михаил Мухин-биле ужуражкаш, 114 дутаар коштe соңгаарлаткан оюнун катап эгелээн, 12 шан болганда хайым болган.

М. Мухин-биле кады В. Савон ол маргылдаага киржир эрге алган.

Шыдыраа талаазы-биле делегейге бирги чер дээш маргылдааны мурнунда ышкаш чаңгыс эвес, а ийи черге организастаар деп турар. Маргылдааны бистиң чуртка (Ленинградка) болгаш Бразилияга бо чылдың чайынында эрттирер дээн.

Ийи болуктуң каңгыг составтыг болуруун ФИДЕ-ниң экспертер комитеди чоокку үеде тодарадыр.

Зоналар аразының маргылдаазынга шылгараан — ең шыырак дээн алды кижи 1974 чылдың бирги чер дээш маргылдаазынга киржир. Оларның составынга ийи совет гроссмейстерлер: делегей чемпионары чораан Б. Спасский биле Т. Петросянны тускай чалаашкын-биле киргген.

Шак ол маргылдаага типлеп үнген кижи 1975 чылда делегей чемпиону Р. Фишер-биле ужуражыр.

ЧУРУКТА: М. Мухин биле В. Савонуң ойнап олурары. Бо удада Алма-Ата чурттуг мастер типлээн.

А. Яковлевтиң фотозу. (СЭТА-ның фотохроникаазы).

Эш-хуузунуң ужуражылгалары

«Сүт-Хөл» совхозтуң спортчулары Ленин аттыг колхозка аалдан келип, эш-хуузунуң ужуражылгазын кылган.

Баштай клубка хевис кырынга ийи таланың төлээлери 16 могенниң тыва хүрежи болган. Аңаа Ийменниң могези Ондар Сесер-оол шүүлген. Шыдыраа маргылдаазынга Ленин аттыг колхозтуң шыдыраачылары типлээн. Баскетболга эш-хуузунуң ужуражылгазынга ийменжилер 3:1 санга уткан.

Ниитизи-биле Ийменниң спортчулары типлелгени чедип алганнар.

С. МОНГУШ.
Чоон-Хемчик район.

Бай-Тайга районнуң Кызыл-Даг школазының мачилиг хоккей командазы Бай-Тал, Шуй школаларынга барып, боттарының спортчу күжүн шенешкен. Аңаа кызыл-дагжылар белеткелдиин көргүзүп типлелгени чедип алганнар.

Э. ДИЛАК.

Өвүр районнуң төвү Хандагайтыда хөй кижи киржикчилиг уран чүүл коллективи чылдың-на доктаамал ажылдап, чон ортузунда уран чүүлге талантылыг кижилерни хаара тудуп турары демдеглекеенчиг.

Чогаадыкчы аргаларны ажыглап турар бо коллектив эрткен юбилейлиг чылда хөй национальдыг совет улустуң күш-ажылга каңналган быжыг найыралын көргүзүп, аңаа тураскаатканконпертти белеткээш, районнуң ажылчылериниге каш удаа бараалгаткан. Олар ол концертиң программазын улам байыдып, шынарлыг болгаш бедик идейлиг болуруунче кичээнгейин салгаш, республика көрүлдезинге киржип, чамдык күүселделерге бедик үнелелдерни алган.

Бо чурукта Хандагайтының уран чүүл коллективиниң доктаамал болгаш идепкейлиг киржикчилери ыраажылар болгаш танцычылар (солагай талдан) Павлина Машпалдыр, Зоя Айдын-оол, Галина Монгуш олар-дыр.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ТОРГАЛЫГДА ЧУНАР-БАЖЫҢ

«КЫМНАР ЧУНУП ТУРАРЫЛ?»

Торгалыг чунар-бажыңының чаныңга келген ар, хөрээжен кижилериң ынча дижип айтыржыры чаңчыл болган. Ооң ужуру чунар-бажыңның ёзулуг ээзи чок болуп турарында.

Ооң ажылдаар хүннерин, шактарын, ар болгаш хөрээжен кижилериң кажан чунарын тодаргай бижээш чунар-бажың эжиинде азып каан-на харын. Ол хирезинде ында кандыг-даа сагылга-чурум чок. Эргелекчизи Д. Кенден ону безин шоочалавас. Ынчангаш чунар-бажың хостуг, суу изиг-ле болза, туралаан-на кижилер киргеш чунуп алыр. Ооң соңгазын бузуп, электролампаларны оорлап, таштарны ол шаап турары хомуданчыг.

ДЕЖИК ТАЗТАР

Ымиртиңней бергенде түве. Чунар-бажында чырык-даа чок. Ам канчаар бир тазты алгаш, изиг, соок суг-ну таарыштыр холааш чунуп-ла эгеледим оң. Бажымны шала чүп турумда тазта суум төне берди. Суг-ну катап куткаш чунуп олурумда таз ишти база курулгаар дей берди. Элдепсингеш ам-на топтап көрүмге бижек-биле деже шаап каан таз болду. Ону солуур дээш өске тазтарны көргүлээримге шуптузунуң дүвү дежиг.

— Чунар-бажыңче бичии оолдар киргеш барабаннап халчып тура төс тазты үрегдээн болбазыкпе — деп, чунар-бажың эргелекчизи тайылбырлады. Шоочага чединмес чоруктуң хайы ол-дур ийин. Ындыг бодал-биле хевимни катап кеткеш, бажыңымдан барып бүдүн таз эккеп чунар ужурга таварыштым.

КИЧЭЭНГЕЙНИ САЛЗА

Чунарда 15 көпеекти төлээр улус болгай бис. Чамдыкта ол чаңчылывыс безин чиде бээр. Кижилер халас-даа чунгаш баар. Ону халас ажылдадыр деп айтыышкын бар эвес, а эргелекчи Д. Кенденниң харыысалга чогунуң түннели олдур.

Изиг, соок суг төне бээрге кижи кымга-даа чугаалаар аайын тыппас. Чунар-бажын мынчаар ажылдап болур бе?

Суурувуста эмиелге чери база бар. Ында дээди, тускай ортумак эртемнир кадрлар хөй. Ол хирезинде чаңгыс борбак чунар-бажыңның санитарлыг байдалынче сагыш салыр кижиниң чогу алдептиг. Таштар, сандайлар хирлиг, хеп уштур өрээлдерде довурак тапталганындан кижи кылаштаар арга чок. Чунарда таз салыр сандайларның адаа хирлиг, боктуг.

Чамдык кижилер чунар-бажыңга иштики хевин, үгүн чуур, салын чүлүттүнер чоруктар бар. Бо бүгү четпестерни дарый чайладырынче Торгалыг көдээ Советтиң күүскомунуң «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң дирекциязының кичээнгей салыр үези келген.

Б. МОНГУЛ-ООЛ.
Улуг-Хем район.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ЯНВАРЬ 18-ТЕ

МОСКВАДАН

16.00 — Миллионнарның деңнечи университеди. «СЭКП болгаш хөй национальдыг социалистиг күрүнениң хогжулдези» 16.30 — Фигурлуг чыңгулаашкын талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. Хөрээженнер. Хостуг программа. (Бижидилге). 18.00 — «Ye». Информастыг программа. 18.30— Литературлуг беседалар. «Чечен чогаалдың кол маадыры—ажылчын». Дамчыдылганы шүүлүкчү А. Сурков чорудар. 19.20 — «Айыылдыг зэтпек». Иран-чечен телефильм. 2-ги серия.

КЫЗЫЛДАН

20.30 — Телемедээлер. 20.40 — Телемедээлер. 20.55 — Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

21.00 — «1973 чылдың дүжүдү дээш» 21.30 — Фигурлуг чыңгулаашкын талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. Хөрээженнер. Хостуг программа (бижидилге). 23.00—23.30 — «Ye». Информастыг программа.

АГААР

Бөгүн республикага, бүргеп, аязыр, соңгу-барын районнарга хар чаар. Язы-бүрү угланыышкынныг хат кошкак. Агаарның температуразы даглыг черлерге 12—17, өскелеринге 23—28 градус соор.

Кызылга бүргеп, аязыр, чагбас. Хат кошкак. Агаарның температуразы 24—26 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ЯНВАРЬ 18-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Мында даң хаалары ыржым» (1-ги, 2-ги кезектери) 10.00, 13.25, 16.50, 20.15 шактарда.

«БАА-ХЕМ»: «Адыр, мана!» 15.00, «Мээң адым — Клоун» (2-ги, 3-кү кезектери) 16.20, 19.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Александр Пархоменко» 15.00, «Мээң адым — Клоун» (1-ги кезээ) 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Пеппи Токатуканың чуртунда» 9.00, 10.50, 12.40 14.40, «Аныгөлду, аң-менни алгап-йөрээ» 16.30, 18.30, 20.30 шактарда.

КОМПЛЕКСИЛИГ ЭКСПЕДИЦИЯНЫҢ КУЛЬТУРА БАЖЫНЫ: Киночыынды 11.00, «Ынакшылга чогумча» 12.30, 20.20 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫНЫ: «Пан Володыевский» (1-ги, 2-ги кезектери) 19.30 шактарда.

ДАШТЫКЫДАН чаа МЕДЕЭЛЕР

Шериг өөредилгези

БОНН. (СЭТА). Үш барыын-герман чер — Баден-Вюртембергтиң, Рейланд-Пфальцтың болгаш Баварияның орукта-рында, эаимнеринде танкылар биле автомашиналарның моторлар даажы дүне, хүндүдаа соксавайн турар. Оларның девискээринде НАТО-нуң ГФР-де ең улуг шериг өөредилгезиниң калбарган. Ол өөредилге чажыт «Рифорджер-IV» шолалыг эртип турар. Каттышкан Штаттардан «агаар ковруруун» дамчыштыр бо хүнверде Барыын Германияга 10 муң америк солдатты эккелген. Өөредилгеде АКШ-тың, Канада биле ГФР-ниң чепсектиг күштериниң шупту 40 муң шериг албанныглары киржип турар.

Автомобильдер аргыжар болгаш өске-даа оруктарда 2700 танк, 8000 автомашина тырлы бергеп. Танкыларның илчирбе дугуйлары шыпаа, шөлдерни тырый бастырып, ыяштарны ужур таварып чоруп турар. Шенелделер кылыр ол шериг өөредилгезинге барыын-герман тараачыннар шыңгыы удурлавын турар.

Чугаалажыышкыннар үргүлчүлеп турар

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Ак бажыңның медеглээнин ёзугаар алырга, АКШ-тың президентизиниң национал айыыл чок чорук талазы-биле дузалакчызы Г. Киссинджер ВДР-ниң төлээлекчилери-биле бүдүү чугаалажыышкыннар кылырын уламчылаар дээш чоокку үеде катап Парижке баар деп турар.

Ооң-биле капсырлаштыр президентиниң национал айыыл чок чорук талазы-биле дузалакчызының оралакчызы генерал А. Хейг Сайгонда чоруп турар. Хейг аңаа сайгон администрациязының баштыңы Тхиеў-биле ужурашкан.

Парлаг-ның дыңнадыр турарындан алган көөрге, Хейг ам Парижте боопу турар чугаалажыышкыннарда көрүп турар дутуржулганың төлевилелин Сайгонче алгаш барган.

Кеш-сөөк ылгаар чоруктуң херечизи

НЬЮ-ЙОРК. СЭТА-ның корр. В. Байдашиниң дамчыдып турары: Негрлер шимчээшкининиң сураглыг активчизи, «Күш ажылдавас хөделиишкиннериниң студентичи башкарылга комитеди» организациянның даргазы чораан Рэп Браунну Нью-Йорктa суд-тап эгелээн. Негрлериниң деңэргези дээш кады демисежип турганы ооң эштери С. Петтини, Л. Валентайнны болгаш Я. Янгты Браун-биле кады ниитизи-биле 24 түүл-биле буруудадып турар. Чижээ, оларны «дээрбечи чорук кылган, полицейлериниң амы-тынынга халдаан болгаш штаттың кызыгаарын октуг-боолуг чорааш ужур-дүрүм чокка эрткен» дээш буруудадып турар.

Негр аныяктарның сураг-дыг удуртукчузу — Рэп Браунуңуң «херээ» дээр хоп-меге шуугаазын бир чыл ажыг узамдыгын келген. Браун Батон-Ружеде (Луизиана штат) университетти дооскаш-ла, деңэ хамааты эргелер дээш идепкейлиг демиселче шилчээн. Аныяк активчи хөй-ниитиниң митингилеринге болгаш чыскаалдарынга үргүлчү-ле түве чугаалаар, АКШ-та Кешсөөк ылгаар чоруккa удур чедишкиниг демисежирбиле чаңгыс эптиг болуруунче үүл-бүрү негр организациялары кыйгырын турган. «Бо чуртта негрлерге тааржыр шыныг чорук чок, ол түгле ак кештиг кижилерге хамааржыр»—деп, ол чугаалаан.

1967 чылда Браунну «Күш ажылгавас хөделиишкиннериниң студентичи башкарылга Комитединиң» даргазынга соңгаан. Ол организацияның удуртукчузунга турган, Браунуң идепкейлиг ажыл-чорудулгазындан америк каргыс шагдаалар сезингеш, ону истеп-сүрүп, шаажылап шиидериниң чылдагааннарын дилеп туруп берген.

1967 чылдың июльде Кембриджте (Мэриленд штат) негр хөй-ниитиниң митингизинге Браунуңуң түве чугаалаанының соонда, ол черниң школазы орттени берген. Ынчан ону Браун орттеткен деп хоозун-меге буруудадыышкынны ацаа онааган.

Браун үргүлчүлелдиг үе дургузунда чаштынар ужурга таварышкан. Истелгениң Федералдыг бюрозу ону «ең айыылдыг 10 үүлгедикчилериниң» даңзызынга киирип алган. 1971 чылдың октябрь айда полицияның огунга аар балыгланган Браунну туткаш, Нью-Йорктуң Райкер-Айлендиде кара-бажыңга суп каан.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ

Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3, ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторуун 24-63, редакторуун орулакчыларынын 35-24, пропаганда киллизиниин 23-54, харыысалгалыг секретарынын 23-35, партийжи амыырал киллизиниин 37-13, культура киллизиниин 23-54, өчүүн ажылгый киллизиниин 21-47, үлегүүр киллизиниин 22-64, чагаа киллизиниин 41-27, информация база совет түргүзүү киллизиниин 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75. Телефонче доозаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Пар ама 2. Тираж 15453. Чагыг № 54.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тываның ном үндүрер черинин республика типографиязы (Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу 1). ТС—00311.